

ÁLFRÚN GUNNLAUGSDÓTTIR

JÓRSALAFERÐ

Le Voyage de Charlemagne en Orient

*LE VOYAGE de Charlemagne en Orient*¹ er franskt miðaldakvæði og talið skrifað á 12. öld, en ekki eru fræðimenn sammála um hvort kvæðið var skrifað á fyrri hluta þeirrar aldar eða á þeim seinni, enda er af margvíslegum ástæðum erfitt að tímasetja það og einnig að koma því í flokk með öðrum kvæðum. Það er þó venjulega sett með hetjukvæðunum (chansons de geste).

Eina handritið sem til var af kvæðinu er nú glatað, en búið var að gera af því eftirrit og var það gefið út á prent árið 1836. Handritið var geymt í British Museum, King's Library, en þaðan hvarf það árið 1879 og síðan hefur ekkert til þess spurst. Handritið var talið vera frá lokum 13. aldar eða byrjun þeirrar 14. og skrifað á eyjafrönsku (angló-normönsku).

Karlamagnús og kappar hans voru skáldum á miðöldum algengt yrkisefni og fjölluðu þau í kvæðum sínum um afreksverk þeirra og hetjudáðir. Slíkt efni er þó ekki að finna í *Le Voyage de Charlemagne*, ekki svo mikið sem eina bardagalýsingu. Er för Karlamagnúsar hin friðsamlegasta.

Frönsk hetjukvæði eru að jafnaði nokkur þúsund ljóðlínur að lengd, en það á þó ekki við um *Le Voyage de Charlemagne*, sem aðeins hefur að geyma 870 ljóðlínur. Yfirleitt eru ljóðlínur þessara hetjukvæða mjög langar, allt að því tíu atkvæði. Ljóðlínur *Le Voyage de Charlemagne* eru ennþá lengri, tólf til fjórtán atkvæði. Er kvæðið ort undir

¹ Coulet og Aebischer nota þennan titil. Sjá J. Coulet, *Études sur l'ancien poème français du Voyage de Charlemagne en Orient*, Montpellier 1907, og P. Aebischer, *Les versions norroises du 'Voyage de Charlemagne en Orient', Leurs sources*, Paris 1956. Við samningu þessarar greinar hef ég stuðst við eftirtaldir útgáfur af kvæðinu: P. Aebischer, *Le Voyage de Charlemagne à Jerusalem et à Constantinople*, Genève-Paris 1965. Tilvitnani er tekna úr þeirri útgáfu. E. Koschwitz, *Karls des Grossen Reise nach Jerusalem und Constantinopel*, Leipzig 1923.

alexandrískum hætti, en sá háttur varð ekki algengur í Frakklandi fyrr en á 13. öld. Af þeirri ástæðu telja ýmsir að kvæðið geti ekki verið mjög gamalt.

Af framangreindu má sjá að kvæði þetta er á ýmsan hátt 'óvenjulegt' og þess vegna ekki auðvelt viðfangs. Auk þess er það torráðið og ber fræðimönnum ekki saman um hvernig eigi að túlka það. Hvað þetta atriði varðar skiptast menn í tvo flokka.

Annars vegar eru þeir fræðimenn sem líta svo á að kvæðið sé bæði alvara og grín. Grín sá hluti kvæðisins sem fjallar um dvöl Karlamagnúsar í Miklagarði og raup þeirra jafningja, alvara sá hlutinn sem fjallar um dvöl þeirra í Jórsölum, um heilaga dóma og kraftaverkin sem af þeim leiða. Undirtónn kvæðisins sé í rauninni alvarlegur. Í hópi þessara fræðimanna eru Frakkarnir Gaston Paris, Joseph Bédier, J. Coulet, og af seinni tíma mönnum má nefna Belgann Jules Horrent.

Hins vegar eru þeir fræðimenn sem líta svo á að kvæðið sé grín frá upphafi til enda, jafnt dvölin í Jórsölum sem Miklagarðsdvölin. Í hópi þeirra eru Svisslendingurinn Paul Aebischer og Þjóðverjarnir Theodor Heinermann og Hans-Jörg Neuschäfer.² Gallinn er bara sá að fræðimennirnir eru ekki sammála um að hverju sé verið að skopast. Heinermann telur að skáldið sé að hæðast að 2. krossferðinni 1147 og þá að Loðvík 7. Frakkakonungi, sem það gefi nafnið Karlamagnús. Með öðrum orðum, í huga Heinermanns er kvæðið einskona r pólitískur bæklingur. Neuschäfer er þeirrar skoðunar að verið sé að hæðast að hetjukvæðum Frakka almennt og þá einkum að Karlamagnúsi sem godsögulegri persónu. Aebischer er á hinn bóginn þeirrar skoðunar að höfundur sé að skopast að ákveðnu kvæði, sem nú sé glatað, og fjallaði um ferðalag Karlamagnúsar til Jórsala og Miklagarðs. Muni það hafa verið hetjukvæði.

Ýmsar fleiri túlkanir hafa verið settar fram, en of langt mál yrði að rekja þær allar.

Skal nú vikið á aðrar slóðir.

Á dögum Hákonar Hákonarsonar Noregskonungs (1217–1263) var töluvert þýtt af frönskum miðaldakveðskap á norræna tungu, bæði hetjuljóð og riddarakvæði. Voru þau þýdd á óbundið mál og klæddust því búningi sögunnar. Eitt þessara kvæða var *Le Voyage de Charle-*

² Sjá P. Aebischer, *Versions norroises*, Th. Heinermann, 'Zeit und Sinn der Karlsreise', *Zeitschrift für romanische Philologie* LVI, 1936, bls. 497–562, og H.J. Neuschäfer

magne en Orient og er það í norrænum sögubúningi nefnt *Jórsalaferð*.³ Handrit þau sem til eru af sögunni eru öll íslensk⁴ og hluti af miklu sögusafni, *Karlamagnús sögu*. Sögurnar í því safni eru af nokkuð ólíkum uppruna,⁵ en eiga það sameiginlegt að fjalla að einhverju leyti um *Karlamagnús konung*. Ekki er neitt um það vitað hvenær þessum sögum af *Karlamagnúsi* var safnað og þeim steipt saman í eitt heildarverk. Ekki er heldur vitað hver eða hverjir gerðu það, né hvort það var gert í Noregi eða á Íslandi. Vera má að eitthvert þessara verka hafi

er, 'Le Voyage de Charlemagne en Orient als Parodie der Chanson de geste', *Romanistisches Jahrbuch* X, 1959, bls. 78–102.

³ Sagan ber þó ekki þessa yfirskrift í handritum. Í handriti A (sjá nmgr. 4) er yfirskriftin: *För Karlamagnús til Jórsala*. Í handriti B heitir sagan: *Geipunar þátr*.

⁴ Við samningu þessarar ritgerðar hef ég notað eftirtaldir útgáfur á handritum. C.R. Unger, *Karlamagnus saga ok kappá hans*, Christiania 1860, bls. 466–83. Tilvitnanir eru teknar úr þeirri útgáfu. *Karlamagnús saga. Branches I, III, VII et IX*. Édition bilingue projetée par Knud Togeby et Pierre Halleux. Texte norrois édité par Agnete Loth. Traduction française par Annette Patron-Godefroit. Avec une étude par Povl Skårup, Copenhague 1980.

Af *Jórsalaferð* eru til nokkur handrit sem eru heil. Fjögur þessara handrita eru varðveitt í Árnasafni í Kaupmannahöfn og byggir Unger útgáfu sína á þeim. Þessi handrit eru: AM 180 c, fol (í útgáfu Ungers kallað A) og AM 180 a, fol (nefnt *a* í útgáfu Ungers). Er fyrra handritið skrifað um 1400, hið seinna á 15. öld. Handritum þessum svipar mjög innbyrðis. Einnig eru náskyld handritin AM 180 d, fol (í útgáfu Ungers nefnt B) og AM 531 4to (nefnt *b*). Tvö síðastnefndu handritin eru pappírshandrit frá því um 1700, afrit af eldri skinnhandritum er glötuðust í Kaupmannahafnarbrunnum 1728. Unger leggur handrit A (og *a*) til grundvallar útgáfu sinni. Einnig styðst hann við B-gerð sögunnar, þegar frásaga hennar virðist vera fyllri og standa nær frumtextanum, en á stöku stað er frásaga A-gerðar dregin saman. Auk þess þrýtur handrit A í 16. kafla sögunnar og vantar í það öll seinustu blöðin. Nokkur munur er á stíl handritanna A og B. Í handriti B eru setningarnar oft lengri, samheiti eru mikið notuð og ýmiskonar orðskrúð. Meðal annars af þeim sökum stendur handrit B fjær frumtextanum en handrit A gerir. Ég er því ekki sammála P. Aebischer þegar hann segir: 'Aurais-je dû établir ce qu'on appelle une édition critique que, tout compte fait, j'aurais adopté B, b comme manuscrit de base, quitte à truffer mon texte avec les variantes de A et, quand il est présent, de a' (*Versions norroises*, bls. 30).

Til eru nokkur handritabrot af *Jórsalaferð*, NRA 62 og NRA 63 og eru þau varðveitt í norska Ríkisskjalasafninu. Handritabrot þessi eru talin vera íslensk. Unger gefur þau út aftan við útgáfutexta sinn. A. Loth lætur þau koma fram á þeim stað þar sem þau eiga heima í frásögunni.

⁵ Handritagerð B hefur að geyma fleiri þætti en A-gerðin. Sjá grein Skárups í tilvitni, bls. 333–355. Flestar eru sögurnar taldar eiga sér franska fyrirmynd, en það er þó ekki algilt.

verið þýtt í þeim tilgangi að fella það inn í safnið, en líklegra þykir að flestir þættir Karlamagnús sögu hafi verið þýddir til að standa sem einstök verk og óháð og hafi þeim ekki verið safnað fyrr en síðar.⁶

Svissneski fræðimaðurinn Paul Aebischer gerði á sínum tíma samanburð á *Le Voyage de Charlemagne* og *Jórsalaferð* og komst að þeirri niðurstöðu að frönskukunnátta þýðandans hefði verið bágborin: 'nous savons désormais que ces suppressions sont surtout commandées par le fait que le traducteur n'était pas à la hauteur de sa tâche, qu'il n'avait qu'une connaissance limitée du vocabulaire français'.⁷ Nú er ekki víst að slíkar breytingar á frumtextanum stafi af vankunnáttu þýðanda í franskri tungu, heldur geta aðrar ástæður búið að baki.

Aebischer gerir miklar nákvæmniskröfur til þýðandans, kröfur sem fáir könnuðust við á miðöldum. Hann virðist gleyma að þýðandinn stóð frammi fyrir þeim vanda að snúa á óbundið mál ljóðtexta og á þann hátt að í hinum nýja búningi, sögunni, yrði textinn auðskilinn og læsilegur.

Norski fræðimaðurinn E.F. Halvorsen segir um norrænu þýðinguna að í henni séu 'practically no additions and few omissions'.⁸ Virðist hann vera á svipuðu máli og þýski fræðimaðurinn Koschwitz, sem Aebischer álitur að hafi verið 'trop bienveillant' í mati sínu á norrænu þýðingunni.⁹

Hér á eftir mun ég í stórum dráttum gera samanburð á *Le Voyage de Charlemagne* og *Jórsalaferð*. Reyni ég að kanna hversu nákvæm þýðingin sé og hvort fullyrðingar Aebischers eða Halvorsens eigi við rök að styðjast. Einnig verður reynt að athuga hver sé skilningur þýðandans á því verki sem hann þýðir, en eins og greint var frá hér að framan ber fræðimönnum ekki saman um hvernig eigi að túlka það.

Og hefst hér samanburðurinn.

Kvæðið byrjar á aðfaraorðum sem eru einskonar titill: 'Ci comence le liure cumment charels de fraunce voiet in ierusalem Et pur parols

⁶ Sjá Skárup, tilv. rit, bls. 334.

⁷ Aebischer, *Versions norroises*, bls. 73.

⁸ E.F. Halvorsen, *The Norse Version of the Chanson de Roland*, (Bibliotheca Arnamagnæana XIX), 1959, bls. 56.

⁹ Aebischer, tilv. rit, bls. 72.

sa feme a constantinoble pur vere roy hugon'.¹⁰ *Jórsalaferð* hefst með svipuðum hætti, nema ekki er minnst á Miklagarð og að þangað fari Karlamagnús fyrir orð konu sinnar: 'Hér hefr upp ok segir frá þeim atburðum, hversu Karlamagnús konungr sótti Jórsalaborg ok hina helgu gröf dróttins várs'.¹¹ Af þessum orðum mætti ætla að í sögunni skipti meira máli förin til Jórsala en Miklagarðsferðin, en þegar á líður frá-sögnina kemur annað í ljós. Ætla má að aðfaraorð kvæðis og sögu hafi verið 'skálduð' af afriturum, líkt og algengt var.

*Ljóðlínur 1-75, kap. 1.*¹²

Dag nokkurn fer Karlamagnús til Saint-Denis kirkju og setur á höfuð sér kórónu sína og gyrðir sig sverði. Með honum eru barónar hans og riddarar og einnig drottning hans sem ber sína kórónu. Karlamagnús spyr drottninguna hvort hún hafi nokkurn tíma séð mann er betur sómi sverð og kóróna en honum. Hún segir að vera megi að hann lofi um of sjálfan sig. Viti hún um konung sem betur beri sína kórónu. Karlamagnús verður æva-reiður þegar hann heyrir þetta, því að margir heyra á tal þeirra, og heimtar að hún skýri frá nafni þessa konungs. Kveðst vilja fara á fund hans til að kanna sannleiksgildi orða hennar, en hafi hún logið ætlar hann að höggva af henni höfuðið með sverði sínu. Drottning fellur til fóta konunginum og biðst vægðar, vill fá að sanna að hún hafi ekki sagt þetta honum til háðungar. En Karlamagnúsi er það eitt í mun að vita hver þessi konungur sé, og þegar drottning sér að ekki verður hjá því komist að svara, kveðst hún hafa heyrt getið konungs sem heiti Húgon hinn sterki og sé hann keisari af Miklagarði. Þegar Karlamagnús er kominn aftur til Parísar kallar hann saman jafningjana tólf og aðra riddara og segir þeim að þeir eigi að fara með honum til Jórsala að gröf dróttins og krossinum helga. Hafi honum verið það boðað þrisvar í svefni. Síðan muni þeir fara á fund konungs nokkurs

¹⁰ Koschwitz, *Karls des Grossen Reise*, bls. 1. Hér hefst bókin sem segir frá því þegar Karl Frakkakonungur fór til Jórsala og fyrir orð konu sinnar til Miklagarðs að hitta Húgon konung.

¹¹ Unger, bls. 466.

¹² Kvæðinu skipti ég niður í einingar sem samsvara köflum sögunnar.

sem hann hafi heyrt getið. Skuli þeir hafa með sér til fararinnar sjö hundruð úlfalda hlaðna með gulli og silfri, svo að þeir geti verið í burtu í sjö ár.¹³

Í sögunni er gert ráð fyrir að Karlamagnús beri kórónu sína í París en ekki í Saint-Denis (v. 1), og þess vegna snýr hann ekki aftur til Parísar, eins og hann gerir í kvæðinu (v. 60), heldur 'fer heim til hallar sinnar'. Nokkurn mismun annan er að finna í þessum hluta milli kvæðis og sögu.

Reynt er í sögunni að gera ögn mildari hótun konungs um að höggva af eiginkonu sinni höfuðið (vv. 25, 42), og er hann látinn segja: 'ok skaltu þar fyrir týna lífi þínu',¹⁴ 'ella er annarr [kostur] verri'.¹⁵ Í kvæðinu heldur drottning því fram að hún viti um konung sem beri kórónu sína glæsilegar ('plus belement', v. 16) en eiginmaðurinn. Í sögunni segist hún vita um konung sem beri sína kórónu 'hærra'. Þegar líður að lokum kvæðisins setja Karlamagnús og Húgon keisari upp kórónur sínar og kemur þá í ljós að Karlamagnús ber sína kórónu nokkru hærra. Hvað þetta atriði varðar tengir þýðandinn upphafið við endinn.

Kvæðið hefst með þessum orðum: 'Un jur fu Karlemaine al seint Denis muster.'¹⁶ Sögumaður Jórsalaferðar felur sig hins vegar á bak við frásögu annarra: 'Svá er sagt at hann var í París at þessu sinni.'¹⁷

Í kaflalok segist Karlamagnús ætla á fund konungs þess sem drottningin hefur sagt honum frá og vera þar sjö vetur 'ef þörf gerist'. Í kvæðinu segir hann: 'Ja ne m'en turnerai trescque l'avrai trovez' (v. 75).¹⁸

Í þessum fyrsta kafla sögunnar eru allmargar ljóðlínur felldar brott, en þó er ekki um að ræða samfellda hluta, heldur aðeins stakar línur. Efnislega eru sagan og kvæðið samhljóða, en þar sem frásaga sögunnar er knappari er á henni dálítið annar blær. Felldar eru niður ljóðrænar endurtekningar (vv. 34, 52, 55–57), lýsing á útliti drottningar (v. 6) og sverði Karlamagnúsar (v. 3), skýring á því hvers vegna Karla-

¹³ Ágrip þetta, og þau sem á eftir koma, eru miðuð við kvæðið, en ekki við söguna.

¹⁴ Unger, bls. 466.

¹⁵ Unger, bls. 467.

¹⁶ *Le Voyage de Charlemagne*, v. 1: Dag nokkurn fór Karlamagnús til kirkju heilags Dionisii.

¹⁷ Unger, bls. 466.

¹⁸ *Le Voyage de Charlemagne*: Ég mun ekki koma heim aftur fyrr en ég hef fundið hann.

magnús verður konu sinni reiður (v. 18) og lýsing á því hvernig hún bregst við (v. 44). Einnig eru samræður Karlamagnúsar og drottningar ögn styttri í sögunni en í kvæðinu, þar sem felldar eru niður ljóðlínur 11, 19–21 og 45. Ekki kemur fram í sögunni fyrr en undir lok kaflans (þýðing á v. 58) að Karlamagnús beri kórónu á höfði sér, því að sleppt er línu 3 í upphafi kvæðisins. Þegar kemur að upptalningunni á nöfn-um jafningjanna tólf (vv. 61–65) vantar nafn Ernalds, en það kemur fram síðar í sögunni (hdr. B) þegar Karlamagnús og jafningjar fara að grobba í Miklagarði.

Engu er bætt við efni kvæðisins í þýðingu þessa fyrsta hluta, en finna má í henni stuttar innskotsskýringar. Þegar Karlamagnús spyr drottningu sína, hvort hún hafi nokkurn tíma séð mann er betur sómi sverð og kóróna en honum (vv. 9–10), þá er sagt í sögunni að hann spurði drottningu 'at gamni sér' (viðbót við v. 8). Og Karlamagnús sögunnar lætur sér ekki nægja að grobba við drottningu sína vegna kórónunnar (v. 10), heldur bætir við: 'eða jafnvel sami sér í herklæðum sem ek.'¹⁹

Svo er að sjá sem þýðanda finnist framkoma Karlamagnúsar ekki nógu 'konungleg' úr því að hann lætur Karlamagnús spyrja drottninguna 'at gamni sér' og reynir síðan að milda hótun hans í garð drottningar, því að gamanið snýst upp í reiði. Karlamagnús bregst hinn versti við athugasemdum drottningar og hvað skapsmuni snertir virðist ríkja jafnræði með þeim hjónum. Er í sögunni sagt um drottningu að hún sé 'bráðskeytt'. En um hana er sagt í kvæðinu: 'Cele ne fud pas sage' (v. 12).²⁰ Hégómagirnd Karlamagnúsar gengur lengra í sögunni en í kvæðinu, hann spyr ekki aðeins hvernig hann sómi sér með kórónuna, tákni konungsvaldsins, heldur líka hvernig hann taki sig út með öllum herbúnaði.

Þegar Karlamagnús tilkynnir mönnum sínum að þeir eigi að fara með honum til Jórsala, segir hann: 'Jo l'ai trei feiz sunged, moi i covent aler./ Et irrai un rei querre, dount ai oï parler' (vv. 71–72).²¹ Ekki verður ráðið af þessum ljóðlínum hvort Karlamagnús talar af einlægni og segir satt til um draumana eða ekki.²² Það atriði er heldur ekki ljóst í sögunni, en hins vegar kemur þar skýrt fram að markmið hans með

¹⁹ Unger, bls. 466.

²⁰ *Le Voyage de Charlemagne*: Eigi var hún vitur.

²¹ *Le Voyage de Charlemagne*: Þrívégis hefur mig dreymt það og þangað vil ég fara./ Skal ég leita konungs sem ég hef heyrt getið um.

²² Sjá P. Aebischer, *Rolandiana et Oliveriana*, Genève 1967, bls. 309.

Jórsalaförinni er fyrst og fremst það að hitta Húgón Miklagarðskeisara: 'ok er mér þat boðat í svefni þrysvar; *ok hér með vil ek sækja á fund konungs þess, er dróttning hefir mér frá sagt.*'²³

Inngangi er lokið. Næstum allar persónur hafa verið kynntar til sögunnar. Karlamagnúsi og Húgoni er stillt upp sem hliðstæðum og má því ætla að þeir séu einskonar spegilmynd hvor af öðrum. Eftirvænting áheyrandans/lesandans er í því fólgin að vita hvor þeirra sé voldugri og hvers konar maður þessi Húgon sé. Skáldið leikur sér að því að tefla fram persónu sem allir þekktu og svo persónu sem hann býr til sjálfur. Einnig gætir hann þess að draga það á langinn að láta Húgon stíga inn í söguna. Hið óþekkta skapar eftirvæntingu.

Stórmenni konungs og jafningjarnir tólf eru lítið annað en kór umhverfis kóng og drottningu, á þau fellur ljósið á sviðinu. Skapbræði drottningar hrindir af stað atburðarásinni, þótt Karlamagnús eigi líka sök á deilum þeirra hjóna, því að hann er ofstopamaður, eins og fram kemur í viðræðum hans við drottningu, í meira lagi metnaðargjarn og lætur duttlunga ráða gerðum sínum. Rifriðli hjónanna snýst um hégóma.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 17 ljóðlínur. Tekið skal fram að ekki eru teknar með í reikninginn hálfar ljóðlínur, heldur aðeins heilar, og á það við bæði hér og síðar.

Ljóðlínur 76–232, kap. 2.

Karlamagnús og förunautar leggja upp frá klaustrinu Saint-Denis og eru búnir að hætti pílagríma, með píkstafi og skreppur. Túrpín erkibiskup blessar þá. Heima situr drottning hrygg í huga. Í forustuliði pílagrímana eru áttatíuþúsund manns og kemur skari þessi saman á velli miklum. Þegar Karlamagnús lítur yfir svo fagurt lið getur hann ekki stillt sig um að dást að því. Þeir fara sem leið liggur til Jórsala og koma í kirkju þar í borg, sjá þar þrettán stóla sem Jesús og postularnir höfðu setið í. Karlamagnús sest í miðstólinn og umhverfis hann setjast jafningjarnir tólf. Í kirkjunni gefur að líta allskonar myndir málaðar sterkum litum. Af tilviljun rekst inn í kirkjuna Gyðingur einn og er hann kemur auga á Karlamagnús fer hann að skjálfa og hleypur í

²³ Unger, bls. 467.

spretti til patriarkans og heimtar að fá af honum skírn. Kveðst hann hafa séð guð og postulana. Patriarki og prestar hans skryðast í skyndi og fara í prósessíu til kirkjunnar. Karlamagnús kynnir sig fyrir patriarka og patriarki segir að hann skuli krýndur vera yfir alla konunga aðra. Að beiðni Karlamagnúsar gefur hann honum marga helga dóma að fara með til Frakklands. Túrpín erkibiskup geymir þá í fagurlega gerðu gullskríni. Karlamagnús lætur hefja byggingu á kirkju sem er kölluð Sainte Marie la Latanie og eftir fjögurra mánaða dvöl biður hann patriarka leyfis að snúa heim á leið. Patriarki fer þess á leit við hann að hann útrými sarracenum, og lofar Karlamagnús að hann skuli fara til Spánar á móti heiðingjum. Stóð hann við það loforð en týndi þar Rollant og öllum jafningjum.

Í sögunni er dregin saman lýsingin á útbúnaði Karlamagnúsar og liðs hans er þeir leggja upp til Jórsala 'með allskonar gripum er góðir váru.'²⁴ Í kvæðinu eru gripir þessir taldir upp; töskur fullar af gulli og silfri, af borðbúnaði, peningum og öðru, en þeir taka líka með sér gullstóla og silkitjöld (vv. 83–86). Og þegar Frankismenn ríða úr hlaði eru þeir í kvæðinu nokkru gustmeiri en í sögunni. Í henni er sleppt fáeinum ljóðlínnum (89, 91 og seinni helmingi v. 90) þar sem sagt er frá því að ferðalangarnir hafi stigið á bak múldýrum sem voru sterk og viljug og hafi þeir keyrt þau sporum.

Ferðalagið til Jórsala er nokkru styttra í sögunni en í kvæðinu, því að felldar eru brott ljóðlínur 102 og 104–7. Vera má að þýðandi hafi átt erfitt með að skilja orðið Croiz Partie (v. 104), að honum hafi fundist óþarfi að láta Karlamagnús koma við í Grikklandi (v. 105) á leiðinni til Jórsala, þar sem hann heimsækir það ríki á leiðinni til baka, og óþarfi líka að taka það fram að þeir komi að lokum til landsins þar sem Kristur þoldi dauða (v. 107), enda er ferðinni heitið þangað. Ekki er í sögunni greint frá fögru og heiðskíru veðri í Jórsölum ('Li jours fu beaus e clers,' v. 109), né frá því að Karlamagnús færi kirkjunni sem hann kemur til offur (v. 110), né að stóllinn sem hann sest í sé vandlega innsiglaður og læstur ('ben seélee e close,' v. 117). Ljóðlínur 111 og 112 eru felldar niður, enda er um að ræða ljóðræna endurtekningu. Og ekki lætur sagan þess getið að hjarta Karlamagnúsar hafi fyllst af gleði þegar hann kom í umrædda kirkju (v. 118), né að hann hafi tekið sér

²⁴ Unger, bls. 467.

stundarhvíld í stóli Krists ('un petit se reposit,' v. 120), ekki að í þann stól hafi aldrei nokkur maður sest né muni sitja þar framur ('Ainz nen i sist nuls hum, ne unkes pus uncore,' v. 122). Karlamagnús kvæðisins fyllist líka gleði yfir þeirri miklu fegurð sem við honum blasir í kirkjunni (v. 123), en ekki er þeirrar gleði getið í sögunni og ekki er því heldur lýst hversu vel Karlamagnús tekur sig út í stólnum sem Kristur sat í: 'Karles out fer le vis: si out le chef levez' (v. 128).²⁵

Ljóðlína 131 er felld brott, en þar segir að Gyðingurinn sem kom í kirkjuna hafi ekki þorað að horfa framan í Karlamagnús, því að hann hafi verið svo mikilúðlegur. Og ekki er heldur greint frá því í sögunni að Gyðingurinn hafi hlaupið upp marmaratröppur í einu stökki til að ná fundi patriarkans (v. 133).

Pó að Gyðingurinn í sögunni vilji láta skírast, hvetur hann samt ekki patriarka til að hraða sér að skírnarfontunum, né heldur tilkynnir hann patriarka að postularnir séu komnir í heimsókn, því að felldur er brott seinni helmingur ljóðlína 135 og 140.

Þegar patriarki kemur á fund Karlamagnúsar í kirkjunni tekur sá síðarnefndi ofan höfuðfat sitt og þeir spyrja hvor annan tíðinda, en ekki er þess getið í sögunni því að felldur er niður fyrri helmingur ljóðlínu 146 og seinni helmingur ljóðlínu 147.

Er þá komið að hinum helgu dómum sem patriarki gefur Karlamagnúsi. Áður en ég fjalla um þá er rétt að staldra við og athuga fáein atriði önnur þar sem sögu og kvæði ber á milli.

Ljóðlínur sem felldar eru brott hafa einkum að geyma lýsingar. Lýsingarnar á reiðskjótum og útbúnaði Karlamagnúsar og liðs hans, sem getið var um hér að framan, eru mun einfaldari í sögunni en í kvæðinu, en einmitt þær lýsingar þykja bera þess merki að skáldið hafi viljað sveipa förina til Jórsala sem mestum dýrðarljóma og um leið upphefja Karlamagnús.²⁶ Umhverfis hann er allt með virðingu og glæsibrag. Hugsanlegt er að þýðanda hafi fundist að pílgrímsferðir ættu að hafa á sér yfirbragð einfaldleika og ekki eins mikinn umbúnað og fram kemur í kvæðinu, og því hafi hann numið brott nokkrar ljóðlínur. En líka er hugsanlegt að hann hafi álitnið að það væri áhrifameira að lýsa í einföldum dráttum öllu því gulli og silfri sem Karlamagnús tekur með

²⁵ *Le Voyage de Charlemagne*: Karl lyfti ásjónu sinni og var mikilúðlegur.

²⁶ Sjá J. Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*. Essai d'explication littéraire avec des notes de critique textuelle, Paris 1961, bls. 26–28.

sér. Ekki til að upphefja hann, heldur þvert á móti til að leggja áherslu á hégómleika fararinnar. Sé nógu oft hamrað á orðunum gull og silfur, eins og gert er í sögunni, kemur í þau tómahljóð.

Í sögunni situr drottning heima 'úglöð ok í illum hug'²⁷ og ber ekki nein merki iðrunar eins og í kvæðinu, en þar situr hún sorgmædd og grátandi ('doloruse e pluraunt', v. 92).

Þegar Karlamagnús lítur yfir fagurt lið sitt, sem er samankomið á miklum velli, getur hann ekki orða bundist og kallar á Bertram: 'Ki ço duit e governet, ben deit estre poant!' (v. 97).²⁸ Karlamagnús sögunnar er drjúgari með sig: 'máttugr skal sá vera *ok vitr*, er slíku liði á at stjórna.'²⁹ Og vaknar sú spurning hvort hegðun hans síðar meir bendi til viturleika.

Í kvæðinu er forystulið Karlamagnúsar áttatíuþúsund manns (vv. 96, 99), en í sögunni eru liðsmennirnir allir áttatíuþúsund. Löndin sem þeir fara um eru Burgund, Lothringen, Bæjaraland (Beiferi) og einnig koma þeir við hjá Tyrkjum og Persum (vv. 100–106) (í sögunni eru lönd þeirra kölluð 'Perse' og 'Tulke'). Í upptalningu sögunnar vantar Ungverjaland. Á hinn bóginn er talið upp Langbarðaland og Apulia. En hvorki er minnst á hið mikla vatn 'Flum', né heldur á 'Lalie' (Lao-dikea?), sem um getur í ljóðlínu 103. Er sú ljóðlína þýdd í sögunni þannig: 'en síðan kómu þeir til hafsins, ok héldu yfir hafit öllu liði sínu.'³⁰ Eins og áður er komið fram er yfirreið þessi lítið eitt stytta í sögunni.

Kirkjan sem Karlamagnús kemur til í Jórsölum heitir í sögunni 'Paternoster'. Í kvæðinu er sagt að í kirkjunni hafi verið altari 'de sainte Paternostre' (v. 114). Þegar Karlamagnús kemur auga á stól Krists sest hann í stólinn. Í sögunni er hann látinn biðjast fyrir áður en hann fær sér sæti: '*En er Karlamagnús konungr hafði lokit bæn sinni*, þá settist hann í þann stól, er dróttinn várr sat í.'³¹ Skáletraða setningin á sér ekki neina samsvörun í kvæðinu. Er hugsanlegt að þýðanda hafi fundist tími til þess kominn að Karlamagnús hefðist eitthvað það að sem minnti á pílagrímsför? Eða vill hann leggja áherslu á visst ósamræmi í

²⁷ Unger, bls. 468.

²⁸ *Le Voyage de Charlemagne*: Sá er þessu stýrir og stjórnar hlýtur að vera afar völdugur.

²⁹ Unger, bls. 468.

³⁰ Unger, bls. 468.

³¹ Unger, bls. 468.

hegðun hans? Ég hallast að síðari skýringunni. Þegar Karlamagnús leggst á bæn sýnir hann lítillæti og auðmýkt, en að bæninni lokinni tekur hann sér sæti í þeim æðsta stóli sem til er. Og verður hrokinn auðmýktinni yfirsterkari.

Þessa ósamræmis gætir þegar í fari Karlamagnúsar í lok fyrsta kafla þegar hann kveðst ætla til Jórsala að vitja grafar drottins, en segir jafnframt að hann vilji *hér með* sækja fund Miklagarðskeisara. Hið sama er uppi á teningnum þegar Karlamagnús kynnir sig fyrir patriárka. Hann segir: 'tölf konunga hefi ek undir mik lagða, en nú leita ek ins þrettánda.' En svo bætir hann við: 'en för mín var sú hingat at sækja helga dóma.'³² Eru þessar tvær athafnir fyllilega samræmanlegar? Húgón er svo þrettándi konungurinn sem Karlamagnús leggur undir sig. Á hinn bóginn er Karlamagnús þrettándi höfðinginn sem Gyðingurinn sér í kirkjunni. Þannig er á það minnt að þessir tveir konungar eru hliðstæður.

En hliðstæðurnar eru fleiri og margbrotnari. Karlamagnús minnir auðvitað á Krist og kemur það skýrt fram í því sem Gyðingurinn segir við patriárka: 'at þar er guð sjálfr ok hans tólf postular.'³³ En þess ber að gæta að Gyðingurinn er skopleg persóna³⁴ og því hæpið að taka hann alvarlega. En svipuð hugmynd kemur fram hjá patriárka þegar hann segir við Karlamagnús: 'ok þú hefir nú sezt í þat sæti, er dróttinn várr sat í, ok fyrir því skaltu heita yfirkonungr allra annarra konunga jarðligra.'³⁵ Orðið 'jarðligra' er ekki að finna í kvæðinu og má vera að þýðandi hafi viljað fyrirbyggja að hann yrði ásakaður um 'guðlast'. Í sögunni er það augljóst að Karlamagnús verður yfirkonungur vegna þess eins að hann settist í stól drottins ('ok fyrir því skaltu heita yfirkonungr'). Þetta orsakasamhengi er ekki jafn auðsætt í kvæðinu: 'Sis as en la chaere u sist meïmes Deus:/ Aies nun Charle[maine] sur tuz reis curunez!' (vv. 157–58).³⁶ Samræður Gyðingsins við patriárka, þegar hann skýrir honum frá því að hann hafi séð guð, eru því einskonar fyrirboði þess að patriarki útnefni Karlamagnús yfirkonung. Er sá fyr-

³² Unger, bls. 469.

³³ Unger, bls. 468.

³⁴ Sjá Aebischer, *Versions norroises*, bls. 163. Neuschäfer, 'Le Voyage de Charlemagne en Orient,' bls. 87.

³⁵ Unger, bls. 469.

³⁶ *Le Voyage de Charlemagne*: Í þann stól hefurðu sest er sjálfur guð sat í./ Heita skaltu Karl[amagnús] og krýndur vera yfir alla konunga aðra.

irboði ögn skoplegur. Og ef til vill er patriarki ekki eins alvarleg persóna og menn vilja vera láta. Er raunverulega hægt að líta svo á að hann útnefni Karlamagnús yfirkonung 'parce qu'il [Karlamagnús] s'est comporté comme le successeur prédestiné du Christ?'³⁷ Sé Karlamagnús í huga skáldsins 'prédestiné', hlýtur það að ímynda sér að guð leiði hann til Jórsala og hafi einnig haft hönd í bagga með rifrildi hans við eiginkonuna.

Eins og áður er komið fram finnst þýðanda ástæða til að draga úr samlíkingu Karlamagnúsar við Krist. Bæði í kvæðinu og sögunni verður Gyðingurinn yfir sig hræddur þegar hann sér Karlamagnús í stólnum. Í kvæðinu er það vegna þess að hann 'unc ne vi si formet!' (v. 138),³⁸ og er það í samræmi við þá hugmynd sem menn gera sér um guð. En Gyðingurinn í sögunni verður hræddur vegna þess að þrettánda höfðinginn sem hann sér og heldur að sé guð er 'ógurli gastr'. Er ótti hans því annars eðlis. Frásaga Gyðingsins verður til þess að patriarki lætur lærða menn skryðast og fara í prósessiu til kirkjunnar. Í kvæðinu gerir hann það í lotningarskyni. Í sögunni virðist sú lotning vera óttablandin, vegna lýsingar Gyðingsins á Karlamagnúsi-guði, og að hræðslugæði ráði gerðum hans. Þegar hann er búinn að heilsa Karlamagnúsi tilkynnir hann honum að hann hafi fyrstur manna farið inn í kirkjuna í leyfisleysi ('at úlofi mínu'). En þegar hann heyrir að Karlamagnús hafi lagt undir sig tólf konunga og leiti hins þrettánda og sé kominn til Jórsala að sækja helga dóma, segir hann lempinn: 'Vel ertu hér kominn í friði góðum ok fagnaði heilagra manna.'³⁹ Þessi setning á sér ekki neina samsvörun í kvæðinu. Og síðan flýtir patriarki sér að útnefna Karlamagnús yfirkonung.

Patriarkinn er staddur í vanda sem hann þarf að bjarga sér úr. Hann stendur í viðhafnar- og virðingarklæðum frammi fyrir manni (ekki guði eins og hann bjóst við) sem hefur óhlýðnast honum: gengið í kirkjuna og sest í stól Krists. En það er búíð og gert og nú ríður á að vera 'diplómatískur', komast hjá því að verða að athlægi. Hann veitir manningum virðingarsess. Patriarki og Karlamagnús eru fulltrúar valds, annar kirkjuvaldsins, hinn konungsvaldsins. Fulltrúi hins síðarnefnda brýtur reglur sem geistlega valdið hefur sett og umboðsmaður þess sér þann

³⁷ Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 37.

³⁸ *Le Voyage de Charlemagne*: aldrei fyrr sá ég neinn svo fagran.

³⁹ Unger, bls. 469.

kost vænstan að upphefja þann sem reglurnar hefur brotið. Þetta eru brosleg átök. Brosleg eins og persónurnar sem taka þátt í þeim.

Ekki kemur fram, hvorki í kvæðinu né sögunni, að Karlamagnús hafi komið að gröf drottins, eins og var yfirlýstur tilgangur hans með förinni til Jórsala. Hins vegar er hann ákveðinn í að verða sér úti um helga dóma 'at þrýða land sitt með'.

Miklu bleki hefur verið úthellt um þá helgu dóma sem Karlamagnús fær að gjöf hjá patriárka og eru fræðimenn ekki sammála um hversu alvarlega beri að taka frásöguna um þá.⁴⁰ Vissulega er það rétt að þessir helgu dómar gera kraftaverk og er máttur þeirra hvað mestur þegar komið er til Miklagarðs, en ekki verður sagt að þau kraftaverk séu í hefðbundnum stíl. Mun hefðbundnari eru kraftaverkin sem gerast á leiðinni til Miklagarðs og einnig það sem á sér stað þegar Karlamagnús er búinn að fá helgu dómana afhenta. Frásagan af því kraftaverki er í sögunni mjög stuttaraleg: 'Par var maðr sá borinn fram, er kryppill hafði verit sjau vetr, ok varð þegar heill.'⁴¹ Í kvæðinu er hins vegar skýrt frá því hvernig kraftaverkið gerðist: 'Tut li os li crussirent, li ners li sunt tendut:/ Ore sailt sus en peez: unkes plus sain ne fud' (vv. 194–95).⁴² Óneitanlega er lýsing kvæðisins meira lifandi en í sögunni, og auðvitað broslegri.

Þegar fjallað er í sögunni um helgidómana og kraftaverkin sem þeim eru samfara er það gert á mjög hlutlausan hátt og einfaldlega með því að telja hvorttveggja upp. Þessi ópersónulegi framsetningarmáti kemur í veg fyrir að lesandi/ áheyrandi hrífist með frásögninni, hann stendur gagnrýninn í fjarlægð.

Þegar Karlamagnús er orðinn yfirkonungur biður hann patriárka um að gefa sér helga dóma. Í kvæðinu svarar patriarki málaleitan Karlamagnúsar með því að hrópa: Þú skalt fá gnótt af þeim! ('A plentet en avrez!' v. 162). Síðan þylur hann upp fyrir Karlamagnúsi hvaða helgidóma hann ætlar að gefa honum. Er sú þula tvívegis rofin til að skýra frá því að Karlamagnús færi honum þakkir (vv. 166, 182), og við sama tækifæri lofar patriarki hástöfum helgidómana (vv. 169, 186) og lætur í ljós þá skoðun sína, að það hafi verið guð sem leiddi Karlamagnús til

⁴⁰ Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 32–46.

⁴¹ Unger, bls. 469.

⁴² *Le Voyage de Charlemagne*: Í hverju beini hans brast og tognuðu vöðvarnir./ Hann stekkur á fætur og var aldrei nokkur maður jafn heill.

Jórsala (v. 185). Einnig er greint frá viðbrögðum Karlamagnúsar: 'Tut li cors li tressalt de joie e de pitez' (v. 183).⁴³ Ekkert þessara atriða er að finna í sögunni því að þar er sleppt úr ljóðlínnum 166–69, 182–86. Og svo er sleppt úr ljóðlínnum 172–74, frásögu patriárka af því að Gyðingar hafi gætt grafar Krists, en á þriðja degi hafi hann birst postulunum til að gleðja þá. Í sögunni er ekki heldur að finna lýsingu á diskum þeim sem Kristur borðaði af (v. 179) og er einn af hinum helgu dómum. Hins vegar er frá því sagt í sögunni, en ekki í kvæðinu, að hann hafi borðað af diskinum á skríþórsaftan. Þegar patriarki hefur talið upp helgigripina færir Karlamagnús honum þakkir í kvæðinu (v. 190). Í sögunni er hann látinn gera þakkir heilagri guðsmóður Marie.

Í *Jórsalaferð* talar patriarkinn ekki til Karlamagnúsar, eins og hann gerir í kvæðinu, heldur er notuð óbein ræða:

patriarcha . . . gaf honum armlegg ins helga Simeonis, ok höfuð Lazari, ok af blóði ins helga Stephani, af klæði því er dróttinn hafði um höfuð sér, þá er hann var í gröf lagðr, ok einn af nöglum þeim er Kristr var krossfestr með, ok hlut af kórónu hans, ok kalek þann er dróttinn blezaði, þá er hann söng messu í þeirri kirkju, kníf ok disk þann er hann hafði skríþórsaftan, þá er hann mataðist með postulum sínum, af skeggi ok hári sancti Petri apostoli, af mjólk heilagrar Marie móður dróttins várs, ok af serk hennar er hon hafði næst sér, ok skó þann er Gyðingar tóku þá er englar hófu hana til himins; eigi féngu þeir fleira.⁴⁴

Þessi langa og þurra upptalning verður til þess að lítið situr eftir í huga lesanda/áheyranda, nema kannski orðaflaumurinn. Fæstir þessara helgidóma eru skýrir eða eftirminnilegir. Í kvæðinu er þessu öðruvísi farið þar sem notaður er annar frásagnarháttur.

Eins og áður var minnst á eru fræðimenn ekki á einu máli um þessa helgu dóma. Álíta sumir þeirra að skáldið sé að gera grín, jafnvel deila á dyrkun þeirra.⁴⁵ Belgíski fræðimaðurinn J. Horrent er þó annarrar skoðunar og segir að helgidómarnir gegni því hlutverki í kvæðinu 'de présider au triomphe de celui qui est digne de les posséder' og að

⁴³ *Le Voyage de Charlemagne*: Hann var altekinn gleði og miskunnsemi.

⁴⁴ Unger, bls. 469.

⁴⁵ Sjá Aebischer, *Versions norroises*, bls. 162–163. Heinermann, 'Zeit und Sinn der Karlsreise,' bls. 543–45. G. Favati, *Il 'Voyage de Charlemagne'*. Edizione critica a cura di Guido Favati, Bologna 1965, bls. 51–57.

skáldið noti þá 'pour assurer la suprématie française.'⁴⁶ Það er rétt að Fransmenn fara með sigur af hólmi í Miklagarði fyrir tilstilli hinna helgu dóma, en þó að þeir séu sigurvegarar útilokar það ekki á neinn hátt að skáldið sé að gera að þeim grín og jafnvel að helgidómunum líka. Horrent segir jafnframt máli sínu til stuðnings, að þessir helgu dómur hafi allir verið 'intensément vénérées au moyen âge.'⁴⁷ Nú er það svo að ekki voru allir miðaldamenn steypfir í sama mót og til voru menn sem leyfðu sér að 'efast'; skopskyn höfundarins eða alvara hans verða naumast metin með svona rökum. Raunar er þetta atriði sem þýðandi þurfti ekki að hafa stórar áhyggjur af. Fæstir áheyrendur hans eða lesendur munu hafa þekkt þessa helgidóma nema af afspurn. Ekki verður ráðið af upptalningu sögunnar hvort þýðandi leit á þá sem alvöru- eða gamanmál, en hins vegar er þar talinn upp einn heilagur dómur, sem hvergi kemur fram í kvæðinu, og gefur hann nokkra vísbindingu um afstöðu þýðanda. Er það sá sem rekur lestina, skór Maríu 'er Gyðingar tóku þá er englar hófu hana til himins.' Aebischer er sammála Koschwitz um það að í franska kvæðið vanti eina ljóðlínu þar sem minnst hafi verið á skó þennan: 'Supposition d'autant plus vraisemblable que le texte gallois lui aussi mentionne, comme dernières reliques, 'some of the milk of Mary's breasts, her shirt and one of her shoes.'⁴⁸ En þó að þessi velski texti nefni skó Maríu meyjar, þá er þar ekki skýrt frá því, eins og í sögunni, hvernig hann sé fenginn: það virðist sem Gyðingar hafi teygt sig upp eftir Maríu, þegar hún hófst á loft, og hrifsað af henni skóinn (í þessari mynd er skemmtilega blandað saman hinu guðdómlega og hinu jarðneska). Ekki er heldur að finna í franska kvæðinu setningu sem rekur endahnútinn á upptalninguna í sögunni: 'eigi féngu þeir fleira.' Hljómar setning þessi háðslega þegar haft er í huga hversu marga helgidóma Karlamagnús fékk. Setning þessi og mynd sú sem dregin er upp af seinasta helgidóminum, skó Maríu, læðir þeim grun að lesanda/áheyrenda að þýðandi taki ekki mjög hátíðlega frásögnina af helgidómunum.

Hinir helgu dómur gera 'stórar jarteinir með guðs miskunn'⁴⁹ og er athyglisvert að þeir hafa áhrif sameiginlega, virðast allir gæddir sömu

⁴⁶ Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 39.

⁴⁷ Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 40.

⁴⁸ Ensk þýðing á velska textanum. Sjá Aebischer, *Versions norroises*, bls. 71.

⁴⁹ Unger, bls. 469.

eiginleikum, og sker enginn þeirra sig úr. Fleirtalan 'jarteinir' á þó naumast við, þar sem aðeins er um að ræða eitt kraftaverk, þegar kryppillinn varð heill. Gæti verið um vísitandi ýkjur að ræða í sögunni? Eftir þetta kraftaverk lætur patriarki hringja öllum klukkum í borginni (vv. 196–97), en ekki er þess getið í sögunni.

Í framhaldi af kraftaverkinu er sagt frá gullskríni því hinu mikla er Karlamagnús lætur gera utan um helgidómana og er sú frásaga sögunnar ýtarleg, nema ekki er skýrt frá því að hann láti innsigla það vel og vandlega (v. 200). Ekki er heldur skýrt frá því að Karlamagnús og jafningjarnir lifi góðu lífi ('demeinent grant barnage') í Jórsölum, því að keisarin sé ríkur (vv. 205–6). Á hinn bóginn er greint frá því að Karlamagnús hafi látið gera kirkju þá 'er landsfólkið kallar sancte Marie Letanie,' en þó er látið ósagt að fólk af ýmsum þjóðtungum hafi selt í henni varning sinn (sjá vv. 207–13).⁵⁰ Hvers vegna fellir þýðandi niður þessar ljóðlínur? Fannst honum kannski efni þeirra óviðeigandi? Í tveimur þessara ljóðlína grípur sögumaður inn í frásögnina: '... jo ne vus sai dire./ Deus est uncore el cel, quin volt faire justise!' (vv. 212–13).⁵¹ Þar sem þýðandi fellir að jafnaði niður skýringar, lýsingar og inngríp sögumanns í frásögnina, hallast ég að því að hann vilji segja hlutlaust frá og halda vissum frásagnarhraða. Einföldun í frásögn, eins og sú sem á sér stað í þessum hluta, hefur í för með sér að kjarninn sem eftir stendur tengist mjög náið þeim atriðum sem frá er sagt næst á undan og næst á eftir. Í sögunni er nánast í sömu andrá greint frá skríni því sem Karlamagnús lætur gera utan um helgu dómana, kirkjubyggingu hans og gulli því og silfri sem hann býður patriarka þegar hann biður um heimfararleyfi. Patriarki býður honum á móti að 'taka af sínu fé slíkt sem hann vildi.'⁵² Patriarki og Karlamagnús nálgast varlega hvor annan líkt og glímumenn. Og þeir leika jafnvægislist: ég gef þér, á móti gefur þú mér. Einkennir hún samskipti þeirra frá upphafi til enda.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 49 ljóðlínur.

⁵⁰ Sjá Koschwitz, *Karls des Grossen Reise*, bls. 65–66.

⁵¹ *Le Voyage de Charlemagne*: . . . sem ég kann ekki skil á./ En guð er ennþá á himninum og mun gera það sem er réttlátt!

⁵² Unger, bls. 469–70.

Ljóðlínur 233–258, kap. 3.

Karlamagnús minnst nú þess sem kona hans mælti við hann og vill finna konung þann sem hún hafði lofað svo mjög. Heldur hann með liði sínu til Jeríkó og þar taka þeir pálma og kveðja patriarka sem hafði fylgt þeim þangað. Síðan halda þeir af stað til Miklagarðs. Allstaðar þar sem þeir fara um gerast kraftaverk fyrir tilstilli helgra dóma.

Ekki er sagt frá því í sögunni að Karlamagnús kalli saman menn sína kvöld eitt og tilkynni þeim að hann sé á förum til Miklagarðs og að þeir verði glaðir við (vv. 237–38), ekki að þeir leggi af stað í dögun (v. 239) og séu þá búnir að tygja múlasnana og burðardýrin (v. 240); og ekki er greint frá 'herópi' pílagrímana: Áfram með guðs hjálp! ('ut-ree, Deus aie!' v. 243); né að keisari segi við patriarka að skilnaði: verði guðs vilji ('al cumant Damne Deu!' v. 252). Frankismenn sögunnar eru sjaldan með guðsorð á vör.

Í kvæðinu er aðeins stuttlega greint frá kraftaverkunum sem gerast á leiðinni til Miklagarðs, en sú frásögn er ennþá hraðari í sögunni því að notuð er upptalning (eins og þegar sagt var frá helgidómunum) sem gerir hana hlutlausu og fjarlægja: 'blindir féngu sýn, ganglausir gang, dumbir mál, öll vötn lágu þurr fyrir þeim hvar sem þeir fóru.'⁵³

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 6 ljóðlínur.

Ljóðlínur 259–399, kap. 4.

Karlamagnús og menn hans nálgast Miklagarð og blasir við þeim borgin með skínandi hvolfþökum, en skammt frá henni sjá þeir garða konungs og í þeim tuttugupúsund riddara. Eru sumir að tafli, aðrir halda á veiðifuglum. Þar gefur einnig að líta þrjú púsund meyjar í dýrlegum klæðum að skemmta sér. En Miklagarðs-keisari situr að gullarðri og er að plægja. Keisararnir heilsast og kveðst Húgon hafa heyrt getið um ágæti Karlamagnúsar. Þýður honum að dveljast með sér í heilt ár. Skuli hann gefa honum eins mikið af gulli og silfri og Frakkar geti borið. Síðan segist hann ætla að leysa uxa sína frá arðrinum í virðingarskyni við Karla-

⁵³ Unger, bls. 470.

magnús. En Karlamagnúsi líst ekki á þá ætlun keisarans að skilja eftir arðurinn úti á víðavangi og kveðst óttast að eitthvað muni fyrir hann koma. Húgon fullvissar hann um að ekkert sé að óttast. Þeir fara heim til hallar. Höllin er hringlaga og í henni miðri stólpi, en auk þess eru þar hundrað aðrir stólpar og á þeim líkn-eski af börnum og heldur hvert um sig á horni. Þegar vindur blæs snýst höllin og blása þá börnin í hornin og horfa hvert á annað hlæjandi. Karlamagnúsi kemur í hug það sem kona hans hafði mælt. Og sem hann er að dást að þessu öllu skellur á hvass vindur og snýr höllinni og geta hvorki Karlamagnús né menn hans staðið á fótunum. Húgon róar þá og segir að veðrinu muni slota með kvöldinu og þá stöðvist höllin. Og það varð. Var þá náttverður tilbúinn.

Í sögunni er ekki getið þeirra staða sem Karlamagnús og menn hans fara um á leiðinni til Miklagarðs (vv. 260–61) og þar er ekki heldur lýst skínandi hvolfþökum borgarinnar (v. 263), né jurtum þeim og trjám sem vaxa í görðum Miklagarðskeisara (vv. 265–66). Stúlkurnar sem ganga um þá garða eru í sögunni fjögur þúsund, í kvæðinu eru þær þrjú þúsund. Er líklega um að ræða mislestur afritara. Ekki kemur fram að Karlamagnús sitji á múlasna (v. 298) og fer reyndar lítið fyrir þeim skepnum í sögunni (ekki er minnst á múlasnana sem ganga sitt hvoru megin við arður Húgons, v. 287). Karlamagnús sögunnar ferðast á hestbaki og það gera menn hans líka.

Lýsingin á arðri Húgons konungs er stytt til muna í sögunni, því að felldar eru brott ljóðlínur 284–87, 290–94. Þýðandi heldur eftir því sem honum þykir skipta máli: að arðurinn sé úr gulli, að konungur sitji á gullstóli við að erja og haldi á gullvendi í hendi sér. Einnig fellir hann niður ljóðlínur 298–301, en við það styttist til muna lýsingin á fundi þeirra konunganna. Og ekki hefur honum þótt ástæða til að láta koma fram þessa lýsingu á Karlamagnúsi: 'Les braz gros e quarrez, le cors greile e delget' (v. 304).⁵⁴

Húgon leysir uxa sína og þeir fara á beit í haganum (vv. 317–19). Er þessu atriði sleppt í sögunni og einnig fullyrðingu Húgons um að enginn muni stela arðri hans því að 'unkes nen out larun, tant cum ma ter-

⁵⁴ *Le Voyage de Charlemagne*: Handleggirnir sterkir og stæltir, en bolurinn mjósleginn og grannur.

re dure' (v. 324).⁵⁵ Varla hefur hann sleppt orðinu er Villifer af Orenge⁵⁶ tilkynnir viðstöddum að hefðu Bertram og hann arðurinn heima á Frakklandi mundu þeir brjóta hann allan sundur með hömrum (vv. 326–28). Þessi yfirlýsing virðist gegna tvennskonar hlutverki. Hún sýnir að maðurinn er óheflaður, en einnig býr hún lesandann/áheyr-andann undir þau 'skemmdarverk' sem Frakkar eiga eftir að vinna í Miklagarði, bæði í orðum og með athæfi sínu.

Miklagarðsriddarar og meyar fríðar skemmta sér í görðum keis-arans, í umhverfi sem minnir á 'le roman courtois',⁵⁷ á meðan hann sjálfur stritar við arðurinn. Dáist sögumaður að því, bæði í kvæðinu og í sögunni, hve leikinn hann er í að búa til beinar rákir. Aldrei hefur það þótt við kónga hæfi að fara á eftir uxum og múlösnum, jafnvel þótt sá kóngur sitji á gullstóli og stýri skepnunum með gullvendi. Mun lýsingunni ætlað að laða fram bros.

Karlamagnús kynnir sig fyrir Húgoni og segir til nafns, kveðst vera konungur af Frakklandi, en keisari af Rómaborg (síðastnefnt atriði er ekki að finna í kvæðinu). En síðan heldur hann áfram: 'ek sóttá Jór-salaborg, en nú em ek kominn þín at vitja.'⁵⁸ Í kvæðinu segir hann: 'Jo ai nun Carlemaines, Rollant si est mis nés; / Venc de Jerusalem, si m'en voil retorner: / Vus e vostre barnage voil veër volenters' (vv. 307–9).⁵⁹ Eins og komið hefur fram er frásögn sögunnar knappari en frásögn kvæðisins. Frásagnarhraði sögunnar gerir það stundum að verkum að tónninn í henni verður nálægur og allt að því kumpánlegur. Er enginn vafi á því að það er með ráðnum hug gert til að hið skoplega komi skýrar fram.

Ekki er greint frá því í sögunni að Húgon láti konu sína klæðast sínu besta skarti (vv. 331–32), ekki að Karlamagnús stígi af baki við marm-aratröppur og hlaupi svo upp tröppurnar inn í höllina (vv. 334–35), ekki að riddararnir sjö þúsund í höllinni skemmti sér við skáktafl (ef til

⁵⁵ *Le Voyage de Charlemagne*: aldrei mun finnast þjófur á landi mínu meðan það er til.

⁵⁶ Ég nota mannanöfn eins og þau koma fyrir í sögunni.

⁵⁷ Sjá Martín de Riquer, *Les chansons de geste françaises*, 2e édition, 1968, bls. 204. Neuschäfer, 'Le Voyage de Charlemagne,' bls. 90.

⁵⁸ Unger, bls. 471.

⁵⁹ *Le Voyage de Charlemagne*: Nafn mitt er Karlamagnús og er hann Rollant frændi minn./ Ég er á leið heim til mín frá Jörsölum./ Og vildi gjarnan kynnast þér og mönnum þínum.

vill hefur þýðanda fundist óþarft að endurtaka þetta atriði, áður var búið að minnast á að riddararnir í görðum Miklagarðskeisara léku sér að skáktafli) og hvergi er þess getið að nokkrir hafi hlaupið út að taka á móti gestunum (vv. 338–39). Og ekki er frá því greint að borð, stólar og bekkir í höll Húgons séu úr skíragulli (v. 343), að máluðu myndirnar sem þar eru séu af dýrum og snákum ('bestes e serpenz'), meira að segja af fljúgandi fuglum ('oiseaux volanz', vv. 345–46). Í sögunni segir stutt og laggott: 'ræfrit var alt skrifat með ymsum sögum.'⁶⁰ Einnig er sleppt lýsingu á miðstólpa hallarinnar (vv. 348–49). Og hvergi kemur fram að stólparnir hundrað hafi verið úr marmara (seinni helmingur v. 350). Á hinn bóginn er þess getið í sögunni, en ekki í kvæðinu, að stólpar þessir hafi verið allir holir innan. Þegar vindur snýr höllinni er sagt að hann komi upp í stólpana, og virðist sem að baki þessum skýringum búi 'tæknilegar' áhyggjur þýðandans, sem skáldið var hins vegar laust við. En einnig ber að hafa í huga að síðar kemur Húgon njósnarmanni fyrir í holum steinstólpa inni hjá Frankismönnum. Muni lesandi sögunnar eftir holu steinstólpunum hundrað rennur upp fyrir honum að Húgon er viðsjárverður maður!

Þegar vindur skellur á höllinni og hún fer að snúast er sagt að hún sé líkt og kerruhjól ('röe de char', v. 357) og að hljómurinn úr hornum barnalíkneskjanna sé 'cum taburs u toneires u grant cloches qui pent' (v. 359).⁶¹ Er hvorug þessara ljóðlína þýdd í sögunni.

Karlamagnús lofar höllina hástöfum við menn sína og telur upp nokkur mikilmenni fyrri alda sem aldrei áttu svo ágæta höll (vv. 365–68), en áður en hann byrjar þá ræðu er frá því skýrt að Karlamagnús hafi ekki haft minnsta áhuga á að eignast höllina: 'la sue manantise ne priset mie un quant' (v. 363). Öllum þessum ljóðlínnum er sleppt í sögunni. Ekki er heldur skýrt frá því að inni í höllinni var 'cume en mai en estet quant soleil esclarcist' (v. 383).⁶²

Þegar höllin fór að snúast vissi Karlamagnús ekki hvað þetta var, 'ne l'out de luign apris' (v. 386) og settist hann á marmarasteininn (v. 387) þegar hann gat ekki lengur staðið á fótunum, en Frakkar 'covrirent lur chef e adenz e suvin' (v. 389).⁶³ Ekkert þessara atriða er að finna í sög-

⁶⁰ Unger, bls 471.

⁶¹ *Le Voyage de Charlemagne*: eins og trumbusláttur eða þrumuhljóð eða klukkna-hringing.

⁶² *Le Voyage de Charlemagne*: eins og að sumri í maí þegar sólin skín.

⁶³ *Le Voyage de Charlemagne*: gripu um enni sér og hnakka.

unni. Einnig eru felldar brott ljóðlínur 392 og 393, en í þeim er endurtekið efni ljóðlína 385 og 389. Um leið og Frakkar grípa um höfuð sér segja þeir hver við annan: 'Mal sumes entrepris!' (v. 390).⁶⁴ Í sögunni er aftur á móti skýrt frá viðbrögðum þeirra í óbeinni ræðu: Hugðu þeir að þeim væru 'gervar görningar'.

Ljóðlínur 396–97 eru einnig felldar niður í sögunni, en í þeim kemur fram að Karlamagnúsi líður illa og að Húgoni konungi er skemmt. Ljóðlína 398 sem er óbein ræða ('Li vespres aproçat, li orages remest'⁶⁵) er í sögunni lögð í munn Húgoni keisara: 'ok mun veðrit minka í mót kveldinu.'⁶⁶

Í þessum hluta sögunnar eru felldar niður 50 ljóðlínur.

Ljóðlínur 400–438, kap. 5.

Náttverður er fram reiddur og allir setjast til borðs, Húgon konungur, drottning hans og gestirnir. Við borðið situr einnig fögur mæ, dóttir Miklagarðskeisara, og til hennar rennir Oliver hýru auga. Á borðum eru dýrlegar krásir og er mönnum skemmt með strengleik. Að borðhaldi loknu leiðir Húgon Karlamagnús og jafningja til sængur í herbergi sem er fagurlega búið og skreytt. Þar standa tólf rúm, en það þrettánda, sem stendur í miðjunni, ber af öllum hinum. Húgon lætur koma með vín handa gestum sínum.

Í sögunni sest Húgon við borðið 'í háseti sitt' og sitt hvoru megin við hann setjast drottning og Karlamagnús. Í kvæðinu taka Karlamagnús og jafningjar sér sæti við borðið og við hlið þeirra setjast Miklagarðskeisari og drottning hans. Því er ekki gleymt í sögunni að Húgon er gestgjafinn.

Um dóttur Miklagarðskeisara er sagt í sögunni, að hún 'var svá fögr sem blóm af rósi eða lilju', en hvorki er getið um háralit hennar né hörundslit, eins og gert er í kvæðinu (vv. 402–3). Oliver tekur að unna henni, en ekki verður sagt að sú ást sé af andlegum toga spunnin. Hann óskar þess að hann hefði stúlkuna í Frakklandi, 'þá mundi ek mega hafa minn vilja af þér.'⁶⁷ Í kvæðinu segir hann þetta 'entre ses

⁶⁴ *Le Voyage de Charlemagne*: Illa er nú komið fyrir okkur.

⁶⁵ *Le Voyage de Charlemagne*: Það líður að kvöldi, óveðrinu hefur slotað.

⁶⁶ Unger, bls. 472.

⁶⁷ Unger, bls. 472.

denz . . . qu'on nel pot escuter' (v. 408),⁶⁸ en þar sem sú ljóðlína er felld niður í sögunni virðist hann segja þetta upphátt.

Í A-handriti sögunnar er ekki lýst mat þeim og drykk sem á borðum er í höll Húgons, né heldur hljóðfærum þeim sem leikið er á (vv. 409–13). Samsvarandi lýsingu er hins vegar að finna í B-handriti sögunnar, en hún er mun lengri en lýsing kvæðisins og er ekki ólíklegt að afritari hafi víkkað hana út.

Í sögunni eru felldar brott ljóðlínur 416–18. Þar segir að yfirráðsmenn hafi tekið af borðum dúka og hestasveinar hafi tygjað hesta gestanna. Einnig er lítillaga stytt lýsing á svefnhúsi því sem Miklagarðskeisari leiðir gesti sína í. Er þess ekki getið að carbunculus sá er þar lýsir hafi verið 'confite en une estache del tens le rei Golias' (v. 424).⁶⁹ Á hinn bóginn er sagt til skýringar: 'ok er þat hans náttúra, at hann lýsir jafnt um nótt sem um dag.'⁷⁰ Þessi setning er þýðing á ljóðlínunum sem koma fyrir síðar (442–43) og hafa þær verið færðar úr réttu samhengi, en slíkt kemur sjaldan fyrir. Að jafnaði eru ljóðlínurnar þýddar í þeirri röð sem þær koma fyrir í kvæðinu.

Mjög er dregin saman í sögunni lýsing á hinum glæsilegu rúmum og góðu sængurfötum sem Miklagarðskeisari ljær Karlamagnúsi og jafningjum hans og eru eftirtaldir ljóðlínur felldar brott: 426–29, seinni helmingur 430 og svo 431–32. Ekki er heldur lýst umhyggju Húgons fyrir gestum sínum (vv. 433–34), og ekki kemur fram í sögunni að hann hafi látið færa þeim vín að drekka (v. 437). Hins vegar er sagt frá því að 'keisari bað þá hafa góða nótt ok fór eptir þat til rekkju sinnar.'⁷¹ Er setning þessi þýðing á ljóðlínu sem kemur fyrir síðar (444).

Í þessum kafla sögunnar eru felldar brott 14 ljóðlínur.

Ljóðlínur 439–483, kap. 6.

Húgon lætur koma njósnarmanni fyrir í stólpa inni hjá gestum sínum. Karlamagnús og jafningjar hátta og spjalla saman og eru orðnir hreifir af víni. Fransmenn eru hrifnir af höll Húgons og óska þess að Karlamagnús ætti hana og auðæfi hans. Karlamagnús kveður sér hljóðs og segist ætla að grobba (*gabber*).

⁶⁸ *Le Voyage de Charlemagne*: í hljóði . . . þannig að enginn heyrði.

⁶⁹ *Le Voyage de Charlemagne*: greyptur í stólpa á dögum Golíats konungs.

⁷⁰ Unger, bls. 473. Setningin er tekin úr B-gerð sögunnar.

⁷¹ Unger, bls. 473.

Hann ætlar að fá mann úr liði Húgons til að setja upp tvo hjálma og klæðast tveimur brynjum og setjast á hest, en síðan ætlar hann að höggva í sundur bæði mann og hest með sverði sínu. Ekki líkar njósnarmanni þessi orð og gerir við þau athugasemd, sem hann tautar við sjálfan sig. Næsta 'gabb' (*gab*) fellur í hlut Rollants. Hann ætlar að fá lánað horn hjá keisaranum og blása í það svo að upp ljúkist öll borgarhlíð og keisarinn verði afkáralegur útlits. Ekki líkar njósnarmanni þetta 'gabb'.

Hvers vegna kemur Húgon njósnarmanni fyrir inni hjá gestum sínum? Í kvæðinu segir um Húgon að hann 'sages fud e membrez e plains de maleviz' (v. 438),⁷² en sú ljóðlína er ekki þýdd í sögunni. Horrent bendir á að Frakkar 'n'ont rien fait pour justifier une telle méfiance', enda sé ætlun Húgons aðeins sú að fá að vita hvort Karlamagnús ætli að þiggja það boð sem hann gerði honum um að dveljast með sér í eitt ár.⁷³ Í sögunni er hins vegar sagt að Húgon komi njósnarmanninum fyrir til að 'sjá ok heyra hjal ok athæfi Frankismanna'.⁷⁴ Er setningu þessari bætt við ljóðlínu 440. Kemur því óbeint fram í sögunni að Húgon grunar Frankismenn um græsku. Þýðandi virðist líta svo á að bak við glæsilegar móttökur Húgons búi nokkur tortryggni. Að því leyti er Húgon líkur patriarkanum, en einnig svipar honum til Karlamagnúsar sem ekki má til þess vita að nokkur maður sé honum meiri.

Ekki er þess getið í sögunni að njósnarmaður fylgist með Frankismönnum um gægjugat ('par un pertus petit', v. 441). Ljóðlínur 442–43 var búið að þýða áður og er þeim sleppt hér (sbr. bls. 225).

Ljóðlína 446, 'Des ore gabberunt li cunte e li marchis',⁷⁵ er í sögunni þýdd á þennan veg: 'þá mæltu þeir sér gaman ok kerski, sem siðr er til Frankismanna'.⁷⁶ Hér skýrir þýðandi hvað felst í sögninni *gabber*, en annars þýðir hann *gab* oftast með orðinu 'gabb' eða hann kallar það 'íþrótt'. Hann virðist líta svo á, og það með réttu, að um sé að ræða einskona keppni þar sem hver á að gorta sem mest hann má. Dæmi þetta sýnir að þýðingin er ekki fálmkennd.

Gaman er oftast græskulaust, en kerskni er það hins vegar ekki og í

⁷² *Le Voyage de Charlemagne*: klókur var hann og sterkur og fullur lævísi.

⁷³ Sjá Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 61–62.

⁷⁴ Unger, bls. 473.

⁷⁵ *Le Voyage de Charlemagne*: Og munu nú greifarnir og markgreifarnir fara að gabba.

⁷⁶ Unger, bls. 473.

Þessu tilviki beina Fransmenn henni að Húgoni konungi. Er ekki laust við að hjá þeim kenni öfundar: ‘undruðust mjök þá bygð, báðu guð, at Karlamagnús konungr hefði unnit þat ríki með frækneik sínum.’⁷⁷ Setning þessi samsvarar ljóðlínunum 448–52, en sá er munurinn að þar er hún höfð í beinni ræðu. Eins og áður hefur komið fram er beinni ræðu oft breytt í óbeina ræðu í sögunni, og virðist það gert til að þjappa textanum saman og ná meiri frásagnarhraða. Hvergi kemur þetta greinilegar fram en í þýðingunni á inngangsorðum þeim sem notuð eru á undan hverju ‘gabbi’. Í kvæðinu býður Karlamagnús hverjum þátttakanda fyrir sig að ‘gabba’ (það er þó ekki algilt), þátttakandinn kveðst fús til þess og svo byrjar hann ‘gabbið’:

E dist li emperere: Gabbez, bel neis Rolland!
Volenters, dist il, sire: tut al vostre comand! (vv. 469–70).

Gabbez, sire Oliver! dist Rolland li curteis:
Volenters, dist li quens, mais que Carle l’otrait! (vv. 484–85).

E dist li empereres: Gabez, dan Berenger!
Volenters, dist li quens, quant vus le comandez! (vv. 540–41).⁷⁸

Svipuð orð eru notuð við alla hina jafningjana, þá Túrpín, Villifer af Oreng, Oddgeir, Nemes, Bernharð, Ernald, Eimer, Bertram, og Gerin. Þessi inngangsorð eða samræður eru felldar brott úr sögunni og í staðinn er sett mun einfaldari ‘formúla’ sem notuð er með smátílbrigðum á undan hverju ‘gabbi’:

Þá tók Rollant at segja sína íþrótt.
Því næst segir Oliver sína íþrótt.
Þá tók Bæringr at segja sína íþrótt, o.s.frv.⁷⁹

Frásögnin flýgur áfram, hver þátttakandi tekur umsvifalaust við af

⁷⁷ Unger, bls. 473.

⁷⁸ *Le Voyage de Charlemagne*:

Og þá segir keisarinn: Nú skaltu gabba góði frændi Rollant!
Gjarnan vil ég það, herra, segir hann: úr því að þú mælir svo fyrir.

Nú skaltu gabba herra Oliver, segir Rollant hinn hæverski.
Gjarnan vil ég það, segir greifinn, bara ef Karl leyfir það.

Og þá segir keisarinn: Nú skaltu gabba herra Bæringur.
Gjarnan vil ég það, segir greifinn, fyrst þú mælir svo fyrir.

⁷⁹ Unger, bls. 473, 474, 475.

öðrum. En því er ekki að neita að 'formúla' þýðandans hefur þau áhrif að svo virðist sem Frakkar hafi margoft leikið þennan leik áður. Í kvæðinu verður leikurinn til um leið og lesið er eða hlustað.

Ekki er á það minnst í sögunni að Frakkar séu orðnir drukkknir þegar þeir ganga til náða (v. 447) og kemur það atriði ekki fram fyrr en síðar. Í kvæðinu líta Frakkar girndaraugum höll Húgons og ríkidæmi hans, í sögunni ágirnast þeir ríki hans allt og biðja guð að Karlamagnús hefði unnið það með fræknleik sínum. Og ekki eru þeir fyrr búnir í sögunni að minnast á fræknleik hans en Karlamagnús fer að grobba. Það er hann oft búinn að gera, beint eða óbeint, í þessari frásögu. 'Gabb' Karlamagnúsar er allnákvæmlega þýtt, nema felld er brott ljóðlína 463.

Í kvæðinu ætlar Rollant að blása svo fast í ólífantinn, sem hann hyggst fá að láni hjá keisaranum, að ekki aðeins hendist borgarhlíðin upp á gátt, heldur snúist yfirhöfn keisarans við á honum og hár hans og skegg brenni upp (vv. 479–81). Í sögunni ætlar Rollant að blása klæðin af Húgoni og hárið og skeggið með! 'Gabb' Rollants í sögunni niðurlægir Húgon meir en það gerir í kvæðinu.

Njósarmaður situr í felum og talar við sjálfan sig. Hann svarar 'gabbi' Karlamagnúsar með þessum orðum:

'Par Deu . . . fort estes e membret!
Fols fud li reis Hugun quant vus prestat ostel.
Si anuit meis vus oi de folie parler,
Al matin, par sun l'albe, vus ferai cungeër!' (vv. 465–68).⁸⁰

Í sögunni segir hann:

Mikill ertu ok sterkligr, ok úvitrliga gerði keisari, er hann veitti
yðr þetta herbergi, ok skal hann þetta vita áðr dagr kemr á
morgun.⁸¹

Ljóðlína 467 er felld niður.

'Gabbi' Rollants svarar njósarmaður á þennan veg:

⁸⁰ *Le Voyage de Charlemagne*:
Það veit guð . . . að mikill ertu og sterkur!
Heimskur var Húgon konungur þegar hann veitti þér gistingu.
Ef ég heyri þig mæla meiri heimsku í kvöld,
skaltu verða að snauta burt í dögun!

⁸¹ Unger, bls. 473.

Pessi er útrúlig íþrótt, ok úvitrliga gerði keisari, þá er hann veitti yðr þetta herbergi.⁸²

Í kvæðinu segir hann:

Par Deu . . . ci ad mal gabement:

Que fous fist li reis Hugue, qu'il herbergat tel gent! (vv. 482–83).⁸³

Pannig svarar njósarmaður hverju 'gabbi' um sig og eru svör hans gamansöm og byggð upp með svipuðum orðum og orðalagi. Þýðandi leggur sig fram um að þýða svör þessi nákvæmlega og gera þau eins hnyttin og þau eru í kvæðinu. Reynir hann jafnvel að laða fram í setningunum vissa hrynjandi.

Upphrópun njósarmanns, *par Deu!* (vv. 465, 482, 490 o.s.frv.) er oftast þýdd með orðunum, 'þat veit trúa mín'. En setningin *fols fud [fist] li reis Hugun* (vv. 466, 483, 530 o.s.frv.) er þýdd á mismunandi hátt: 'úvitrliga gerði keisari, úhyggilega gerði keisari, ferliga gerði keisari.' Einnig er þýddur á ýmsa vegu vísuhelmingurinn *cist hom est enraget* (vv. 528, 551, 562, o.s.frv.): 'þú ert örvti, þú ert óðr maðr, þessi maðr er vitlauss'.⁸⁴ Eins og fram er komið eru orðin *gab* og *gabement* oftast þýdd sem 'gabb' eða 'íþrótt'. Með öðrum orðum, reynt er að þýða svör njósarmanns á sem fjölbreytilegastan hátt.

Heimska njósarmanns er ekki eins mikil og menn vilja vera láta.⁸⁵ Hvað eftir annað kemur fram bæði í sögunni og í kvæðinu, að njósarmaður veit mætavel að Fransmenn eru að 'gabbu' ('Par Deu, ço dist l'escut, cist gab valt .iii. des altres', v. 616⁸⁶) og er því fyndnin ekki í því fólgin að hann misskilji Frankismenn og taki hátíðlega það sem þeir segja. Fransmenn segja ímyndaðar 'sögur' af því sem þeir vildu geta afrekað, og um leið og þeir segja þær öðlast þær ákveðinn 'veruleika' eins og sögur að jafnaði gera, en sem stangast á við hinn 'ápreifanlega veruleika'. Njósarmaður sveiflast milli þessara tveggja 'veruleika' og er fyndnin að miklu leyti fólgin í því, að hann þarf stöðugt að

⁸² Unger, bls. 474.

⁸³ *Le Voyage de Charlemagne*:

Það veit guð . . . þetta er vont gabb:

Heimskur var Húgon konungur þegar hann hýsti slíkt fólk!

⁸⁴ Unger, bls. 474–76.

⁸⁵ Sjá Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 81.

⁸⁶ *Le Voyage de Charlemagne*: Það veit guð, segir njósarmaður, að þetta gabb er vert annarra þriggja.

fullvissa sig um að það sé engan veginn hægt að drýgja þessar íþróttir. Nefni ég sem dæmi ljóðlínur 576–78:

Ci ad merveillus gab! ceo ad dist li escute:
 Unc de si dure carn n'oi parler sur hume.
 De fer est u d'acer, si il cest gab demustret!⁸⁷

Síðar gerist svo hið ótrúlega. Guð á beinan og óbeinan þátt í að þrjú þessara 'gabba' rætast, og sé það haft í huga hljómar napurlega þessi athugasemd njósnarmanns:

. . . cist hom est enragez!

Unques Deus ne vus duinst cel gab a cumencer (vv. 528–29).⁸⁸

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 3 ljóðlínur.

Ljóðlínur 484–506, kap. 7.

Gabb Olivers á að vera í því fólgið að hafa hundrað sinnum 'vitni' af dóttur Miklagarðskeisara. Njósnarmaður heldur að fyrr muni Oliver gefast upp. Næst kemur röðin að Túrpín erkibiskupi. Hann ætlar að stökkva yfir tvo hesta og koma sitjandi niður á þann þriðja. Eiga hestarnir að vera á hardahlaupum. Og ekki nóg með það. Hann ætlar líka að henda eplum á loft. En falli eitt þeirra til jarðar má Karlamagnús klóra úr honum augun.

Í sögunni ætlar Oliver að leiða stúlkuna í landtjald sitt, en í kvæðinu ætlar hann að athafna sig í herbergi hennar (v. 487). Ef til vill hefur þýðanda þótt hugmynd Olivers helst til gróf og reynir því að 'fegra' hana dálítið.

Aebischer bendir réttilega á að tal Olivers í kvæðinu um 'vitni' ('Si jo n'ai testimonie anut de li cent feiz,' v. 488) sé býsna óljóst. 'En quoi consiste exactement cet engagement, que doivent être en réalité ces 'témoignages', nous ne le savons pas.'⁸⁹ En njósnarmaður skilur ekki

⁸⁷ *Le Voyage de Charlemagne:*

Þetta er fáheyrð gabb, segir njósnarmaður:

Aldrei heyrði ég getið um jafn hart hold á manni.

Úr járnri er hann eða stáli ef hann fremur þetta gabb.

⁸⁸ *Le Voyage de Charlemagne:*

. . . þessi maður er óður!

Guð gefi að þú byrjir aldrei þetta gabb.

⁸⁹ *Le Voyage de Charlemagne:* Ef ég hef ekki í nótt vitni af henni hundrað sinnum. – Sjá einnig bls. 90 í sama verki.

þetta nema á einn veg. Og þýðandi skilur það aðeins á einn veg: 'en ef ek drýgi eigi vilja minn 100 sinnum með henni á einni nótt til vitnis hennar.'⁹⁰

Í sögunni er það ekki hinn virðulegi erkibiskup Túrpín sem ætlar að leika trúð og hlaupa yfir hesta og henda á loft eplum, heldur er það Bernharður. Þeir skipta um sess. Þegar svo röðin kemur að Bernharði fer erkibiskupinn í hlutverk hans. Ekki verður séð að nein sérstök ástæða liggi að baki þessari breytingu.⁹¹

Felld er brott ljóðlína 497 og er hún eina ljóðlínan sem felld er niður í þessum kafla sögunnar.

Ljóðlínur 507–530, kap. 8.

Röðin er komin að Villifer af Orengi. Í gabbi sínu kveðst hann ætla að mölva fjörutíu tígulsteina úr höllinni með gullknetti sem hann þykist geta varpað og lyft með annarri hendi þó að þrír tugir manna fái ekki bifað honum. Oddgeir ætlar að snúa sundur miðstólpa hallarinnar.

Í sögunni er hugmynd Villifers sú að kasta knettinum á borgarvegginn, ekki á höllina, og fella niður af honum 'fjóra faðma á hvern veg'. Hugsanlegt er að þýðanda hafi fundist að með þessu 'gabbi' væri gengið of nærri persónu Húgons og þess vegna hafi hann breytt því.

Felldar eru brott ljóðlínur 522, 526–27. Ekki eru aðrar ljóðlínur felldar niður í þessum kafla.

Ljóðlínur 531–564, kap. 9.

Nemes hertogi gortar af því að hann ætli að klæðast hringabrynju og hrista af henni alla hringana eins og hálmstrá. Bæringur vill láta grafa sverð niður í jörðina þannig að oddarnir snúi upp, en síðan ætlar hann að kasta sér niður á sverðsoddana ofan af háum turni. Bernarður ætlar að fá á eina til að skreppa úr farvegi sínum og flæða yfir akra og fylla kjallarana í Miklagarði. Mun keisarinn verða að flýja upp í hæsta turn.

Nemes kvæðisins er hógværingur en Nemes sögunnar og ætlar aðeins

⁹⁰ Unger, bls. 474.

⁹¹ Sjá Aebischer, *Versions norroises*, bls. 47.

að klæðast einni brynju. Nemes sögunnar ætlar að hafa þær tvær og þykist samt geta hrist af þeim hvern hring.

Í frásögnina af 'gabbi' Bærings er bætt við setningu og er hún sett aftan við v. 544: 'ok seti [sverðin] sem þykkast (þannig hdr. B; A: skjótast) má hann hjá kastalavegg.'⁹²

Eins og áður var minnst á skipta Bernardur og Túrpín um sess í sögunni. Í sögunni er það því Túrpín sem ætlar að koma af stað flóði og láta það flæða yfir Miklagarð. Í A-gerð sögunnar ber fljótið nafn, Iber. Í B-gerð er það nafnlaust eins og það er í kvæðinu.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 2 ljóðlínur.

Ljóðlínur 565–590, kap. 10.

Röðin er komin að Ernaldi. Hann ætlar að biðja keisara um að hella í ker vellandi blýi, því næst ætlar hann að setjast í kerid og biða þangað til að blýið er orðið kalt og svo ætlar hann að rísa upp og hrista það allt af sér. Næstur tekur Eimer til máls og er gabb hans dálítið sérstætt. Ætlar hann að setja upp hött, sem geri hann ósýnilegan, og hleypa öllu í bál og brand við hirð Húgons.

Í sögunni eru felldar brott ljóðlínur 570 og 572, og því er þess ekki getið að Ernaldur (þannig hdr. B; A: Gerin) ætlar að láta fylla kerid upp að brún og sitja í því þangað til allar gárur eru orðnar sléttar ('raisises'). Og svo rækilega ætlar hann að hrista af sér blýið að 'eigi skal svá mikit við loða, at vert sé eins penings.'⁹³ En í kvæðinu segir: 'Nen i remandrat ja pesant une escalunie!' (v. 575).⁹⁴

'Gabb' Eimers er nákvæmlega þýtt, nema þess er ekki getið að hötturinn sem hann ætlar að setja upp eigi að vera skreyttur dýrum steini úr sjávarfiski ('d'un grant peisun marage', v. 582).

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 2 ljóðlínur.

Ljóðlínur 591–618, kap. 11.

Bertram lætur sig dreyma um að fljúga og ætlar hann að æpa svo hátt að dýr öll leggi á flóttu úr skógum. Gerin ætlar að láta setja tvo peninga efst á turn og síðan ætlar hann að taka spjót og

⁹² Unger, bls. 475.

⁹³ Unger, bls. 475; A. Loth, bls. 274.

⁹⁴ *Le Voyage de Charlemagne*: Ekki skal einu sinni eftir loða vog eins karlottulauks.

skjóta niður annan peninginn án þess að hinn haggist. Spjótíð mun hann svo grípa á lofti áður en það fellur niður. Njósnaarmanni finnst ekki neitt athugasvert við þetta gabb því að í því er keisarinn ekki svívirtur.

Svo virðist sem Bertram ætli að nota skildi við flugið. Eiga þeir að gegna hlutverki vængja. Í sögunni eru skildir þessir fjórir að tölu, en í kvæðinu eru þeir aðeins þrír (v. 593). Hins vegar er þessu flugi ekki nánar lýst, eins og gert er í kvæðinu (vv. 594–95). Og Bertram sögunnar ætlar ekki að láta sér nægja að fæla dýr úr skógum heldur einnig ‘fiska or öllum vötnum’ (viðbót við v. 599). Njósnaarmaður telur ‘gabb’ Bertrams vera vont (‘mal gabement’, v. 600) og muni keisarinn verða sorgmæddur og hryggur (‘grains e maris’, v. 601). Í sögunni álitur hann það vera ‘mikið gabb’ og ‘mjök mun keisarinn við þessu reiðast, ef hann spyrr.’⁹⁵

Ekki er þess getið í sögunni að skaftið á spjótinu sem Gerin ætlar að varpa sé úr eplatré (‘li haunste de pomer’, v. 606), né að hann ætli að koma peningunum fyrir á marmarasúlu efst á turni (vv. 607–8). Í sögunni er aðeins sagt: ‘en síðan leggi hann [Húgon] upp á turn kastalans tvá peninga silfrs.’ Í kvæðinu kveðst Gerin ætla að koma hlaupandi inn um salardyrnar (‘par mi l’us de la sale’, v. 614) til að grípa spjótíð áður en það fellur niður. Í sögunni er þess ekki getið hvert hann ætlar að hlaupa til að ná því.

‘Gabb’ Gerins er síðasta ‘gabbíð’. Alls eru þau þrettán að tölu. Skal á það bent að helgidómarnir sem Karlamagnús kemur með frá Jórsölum eru í sögunni jafnmargir ‘göbbunum’. Í kvæðinu eru helgidómarnir aðeins tólf.

Pegar Karlamagnús og jafningjar eru búnir að ‘gabba’ fara þeir að sofa.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 2 ljóðlínur.

Ljóðlínur 619–637, kap. 12.

Njósnaarmaður laumast burt úr stólpanum og fer á fund Húgons keisara. Keisarinn spyr fréttu af Karlamagnúsi og Frökkum. Njósnaarmaður segir honum allt af léttu um göbb þeirra Frankisma. Húgoni sárnar mjög er hann heyrir þetta og segist skuli

⁹⁵ Unger, bls. 476.

láta höggva af þeim höfuðið ef þeir ekki fremji göbb sín. Hann lætur senda eftir hundraðþúsund manna her.

Í kvæðinu er frá því sagt að njósarmaður hafi komið að svefnherbergisdyrum Húgons, þær verið opnar og hann gengið að rúmi hans (vv. 620–21). Bersýnilegt er að Húgon getur ekki sofið fyrir óþolinmæði, enda spyr hann strax tíðinda af Frökkum og Karli hinum mikilúðlega ('od le fer vis') og hvort njósarmaður hafi heyrt þá minnst á að þeir yrðu vinir ('si remaindrum ami?', vv. 623–24). Frásögn sögunnar er hins vegar útdrúralaus. Njósarmaður fer á fund keisara sem spyr hann tíðinda: 'heyrðir þú nokkut Karlamagnús konung geta þess, at hann vildi með oss dveljast?'⁹⁶ Í sögunni er ekki slegið á neina tilfinningastrengi eins og gert er í kvæðinu.

Pegar Húgon heyrir um 'göbb' þeirra Frankismanna verður hann sorgmæddur og hryggur ('grains e mariz', v. 628). Í sögunni verður hann 'mjök reiðr'. Húgoni sárnar að Karlamagnús 'gaba de moi þar si grant legerie. / Herberjai les er sair en mes cambres perines: / Si ne sunt aampli li gab . . .' (vv. 630–32).⁹⁷ Í þýðingunni kemur fram blæbrigðamunur, tónninn í Húgoni er þungur og í samræmi við reiði hans, en ekki sársaukafullur, eins og hann er í kvæðinu: 'hann hefir hætt at mér, en ek tók við honum fyrir guðs sakir, ok gerða ek honum beinleika, en hann hefir hæddan mik. En ef eigi fremja þeir gabb sitt . . .'⁹⁸ Hér kemur greinilega fram í sögunni að orðin 'háð' og 'gabb' eru notuð í sömu merkingu. Að gabba er því ekki græskulaust gaman og er fyndnin ekki í því fólgin að njósarmaður og Húgon skilji bókstaflegum skilningi 'göbb' þeirra Frankismanna.⁹⁹ Hún felst í aðstæðum. Tveir 'virðulegir' konungar hittast og eru á yfirborðinu ekkert nema elskulegheitin, en fara hvor í kringum annan eins og köttur kringum heitan graut. Milli þeirra ríkir gagnkvæm tortryggni og ekki að ástæðulausu. Karlamagnús er kominn til Miklagarðs að njósna um Húgon, vill sjá hvernig honum fer kórónan. Sú forvitni kemur honum í klípu. Húgon njósna um Karlamagnús, en sú forvitni og það sem af henni leiðir verður honum að falli.

⁹⁶ Unger, bls. 476.

⁹⁷ *Le Voyage de Charlemagne*: Hæddist svona smánarlega að mér./ Ég hýsti þá í gærkvöldi í steinsölum mínum./ Ef þeir ekki fremja göbbin . . .

⁹⁸ Unger, bls. 477.

⁹⁹ Sjá Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 79–83.

Herlið Húgons er mannfærra í sögunni en í kvæðinu, aðeins þúsund manns.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 2 ljóðlínur.

Ljóðlínur 638–661, kap. 13.

Pegar Karlamagnús kemur úr kirkju, eftir að hafa hlýtt á messu, og þeir tólf jafningjar, kallar Húgon til þeirra og spyr hvers vegna þeir hafi hæðst að honum. Heimtar hann að þeir fremji göbb sín, en geri þeir það ekki skulu þeir verða höfðinu styttri. Karlamagnús verður skelfingu lostinn, lítur til Frankismanna og segir að þeir hafi verið drukknir og muni hafa verið njósnað um þá. Sé það siður í París og Chartres að gabba þegar menn eru háttaðir.

Pegar jafningjar ganga út úr kirkjunni er sagt í kvæðinu að þeir séu drengir góðir ('les feres cumpanies', v. 639) og hafi Karlamagnús gengið í broddi fylkingar því að hann sé þeirra völdugastur ('car il est li plus riches', v. 640). Á hvorugt þessara atriða er minnst í sögunni. Á hinn bóginn kemur þar fram, en ekki í kvæðinu, að Húgon hafi komið gangandi móti Karlamagnúsi og mælt til hans 'hördum orðum'. Pegar Karlamagnús heyrir ásakanir Húgons óttast hann um líf sitt ('si se creinst de sa vie', v. 648). Viðbrögð hans í sögunni eru önnur: 'En Karlamagnúsi konungi rann nökkut þessi ræða í skap.'¹⁰⁰ Ekki minnkar í honum rostinn. Hann lítur til Frankismanna, 'les feres compaignies' (v. 649). Er þeirri lýsingu sleppt í sögunni. Þýðandi er trúr hlutleysisafstöðu sinni og reynir ekki að hafa áhrif á lesanda eða áheyrenda með því að nota 'ágengar' lýsingar.

Del vin e del claret fumes er sair tuz ivres.

Jo quid que li reis out en sa cambre s'espie (vv. 650–51).¹⁰¹

Horrent er þeirrar skoðunar að Karlamagnús segi þetta *a parte* og beini hvorki máli sínu að Frökkum né að Húgoni.¹⁰² Í sögunni er það

¹⁰⁰ Unger, bls. 477.

¹⁰¹ *Le Voyage de Charlemagne*:

Við urðum drukknir allir í gær af víni og klare.

Hygg ég að konungur hafi sett njósnaðmann sinn í herbergið.

¹⁰² Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 87.

ekki neitt vafamál við hvern Karlamagnús er að tala og að hann talar upphátt:

leit til Frankismanna ok mælti við þá: Vér várum mjök drukkknir í nótt af víni ok klare, ok ætla ek at njósn hafi verit haldin á oss.¹⁰³

Fram að þessu hefur ekki verið á það minnst í sögunni að Frakkar hafi verið orðnir drukkknir þegar þeir fóru að 'gabba'. Hins vegar var það áður komið fram í kvæðinu (vv. 437, 477). Svo þegar Karlamagnús reynir að afsaka framkomu sína og manna sinna og ber því við að þeir hafi verið drukkknir, hljómar það í sögunni eins og sjálfsréttlætning sem verður til eftir á. Húgon brýtur lög gestrisninnar þegar hann lætur njóсна um Karlamagnús. Karlamagnús brýtur þau líka þegar hann fer að 'gabba'. Í sögunni er lögð þung áhersla á þetta atriði. Húgon segir:

Mjök hafit þér mik skemdan í orðum yðrum, ok launat mér svá góðan beinleika er vér gerðum til yðvar.¹⁰⁴

Er þessi setning þýðing á ljóðlínu 659:

A fei, ço dist li reis, trop i out grant huntage¹⁰⁵

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 3 ljóðlínur.

Ljóðlínur 662–681, kap. 14.

Karlamagnús og jafningjar fara til skrafs og ráðagerða. Karlamagnús lætur færa þeim helgidómama sem hann hafði meðferðis úr Jórsölum og leggjast Frankismenn á bæn, gera iðran og biðja guð um vernd. Þá birtist engill Karlamagnúsi og fullvissar hann um að ekkert sé að óttast. Hvert gabb muni ná fram að ganga.

Í kvæðinu halda Frankismenn fund undir bogahvelfingu ('desuz un arc volud', v. 663), en í sögunni koma þeir saman undir ólífutré eins og þeir gerðu í upphafi sögunnar, þegar Karlamagnús lenti í deilum við konu sína. Þeir varpa sér á kné, berja sér á brjóst og biðja guð ('A

¹⁰³ Unger, bls. 477.

¹⁰⁴ Unger, bls. 478 (B-gerð sögunnar).

¹⁰⁵ *Le Voyage de Charlemagne*: Það veit trúa mín, segir konungurinn, mér var gerð mikil smán.

ureisuns se getent, unt lur culpes batud,/ E prient Deu del cel . . .', vv. 668–69). Í sögunni eru þessar ljóðlínur dregnar saman og kemur því ekki fram að Frankismenn iðrist. Og þeir biðja guð þess að hann verndi þá fyrir Húgoni sterka ('del rei Hugun le fort que les garisset üi', v. 670). Í sögunni er bæn þeirra dálítið öðruvísi og auk þess lengri: 'ok báðu þess guð, at hann skyldi rétta mál þeirra, svá at eigi skyldi Hugon keisari yfir þá stíga.'¹⁰⁶ Svo virðist sem Frankismenn séu að tala frammi fyrir 'dómara'. En fyrir tilstilli helgidómanna gerist kraftaverk, engill drottins birtist Karlamagnúsi og lofar honum aðstoð. Aðstoð sú (þe. kraftaverkin sem síðan gerast) hefur að vonum vafist fyrir mönnum, því að hún er dálítið óvenjuleg. Samt er drottinn ekki sáttur við framkomu Frankismanna og lætur engilinn ávíta þá:

Des gas qu'er sair desistes, grant folie en fud:
Ne gabez ja mès hume, ço cumandet Christus! (vv. 675–76).¹⁰⁷

Í sögunni segir:

gabb þat er þér héldut í nótt, þat var fólkska mikil; en þau orð sendi guð, at þú gabbir aldri menn síðan, fyrir því at þat var fólkska mikil er þér mæltut.¹⁰⁸

Er lögð þyngri áhersla á það í sögunni en í kvæðinu hversu heimskulega Frakkar hafa hagað sér, og fer nú lítið fyrir 'visku' þeirri sem Karlamagnús gortaði af framar í sögunni (sbr. bls. 213).

Þegar engillinn er búinn að tala við Karlamagnús stendur Karlamagnús á fætur, lyftir hendi og gerir krossmark. Frá þessu atriði er ekki greint í sögunni, því að felldar eru brott ljóðlínur 679–80.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar brott 3 ljóðlínur.

Ljóðlínur 682–725, kap. 15.

Karlamagnús og jafningjar ganga fyrir Húgon keisara og segjast vera reiðubúnir að fremja göbbin. Skuli Húgon velja hver á að byrja. Hann kýs Oliver. Um kvöldið er Oliver leiddur til dóttur

¹⁰⁶ Unger, bls. 478.

¹⁰⁷ *Le Voyage de Charlemagne*:

Göbb þau sem þið sögðuð í gær voru mikil heimska: Kristur segir að þið skuluð ekki hæða menn framar.

¹⁰⁸ Unger, bls. 478.

Húgons, sem er mjög hrædd við hann. Hann lofar að vinna henni ekki mein ef hún lofar að bera honum gott vitni.

Þegar Karlamagnús kemur fyrir Húgon ávítar hann Húgon með þessum orðum:

Quant de nus vus turnastes, grant outrage feistes:

En la cambre leisastes avec nus vostre espie (vv. 686–87).¹⁰⁹

Í sögunni er hann þungorðari:

eigi var þat tiguliga gört, at þá er þú fórt í nótt frá oss, þá settir þú njósnarmann á hendr oss at heyra til várrar ræðu, ok var þér sjálfum mest úsæmd í því.¹¹⁰

Kemur það skýrt fram í sögunni að athæfi konunganna beggja er vítavert.

Í sögunni eru felldar brott ljóðlínur 684–85, 696 og seinni helmingur ljóðlína 697, 98, 99.

Karlamagnús fer að hlæja þegar hann heyrir að Oliver eigi að drýgja fyrsta 'gabbíð', 'því að hann treysti guði', segir í kvæðinu (v. 700). Í sögunni er aðeins sagt að Karlamagnús hafi glott að orðum Húgons, en ekki er minnst á að hann beri traust til guðs.

Í sögunni er sagt um dóttur Húgons að hún var 'eigi úfegri at sjá en blóm af rósi eða lilju.'¹¹¹ Var sama lýsing notuð um hana í upphafi 5. kap. (sbr. bls. 224). Í kvæðinu stendur að hún hafi verið jafn hvít á hörund og sumarblóm (v. 707).

Í sögunni stígur Oliver hlējandi upp í hvílu stúlkunnar. Í kvæðinu gengur hann inn í herbergið hennar og fer að hlæja (v. 708). Sést á frá-sögn þeirri sem á eftir kemur að hlátur hans er ekki af sama toga spunninn í kvæðinu og í sögunni. Í fyrrnefnda textanum er stúlkan gripin skelfingu, þegar hún sér Oliver, og spyr hvort hann hafi farið af Frakklandi til að drepa konur ('pur nus, femmes, ocire?' v. 711). Í sögunni spyr hún hvort hann sé til þess kominn af Frakklandi 'at skemma konur í Miklagarði'. Oliver lofar henni að hún skuli 'óskemmd' frá sér fara. Í sögunni stafar hlátur hans meðal annars af því að hann hefur í

¹⁰⁹ *Le Voyage de Charlemagne*:

Þegar þú fórst frá okkur gerðirðu okkur mikla smán:

Þú settir njósnarmann þinn inn til okkar.

¹¹⁰ Unger, bls. 478.

¹¹¹ Unger, bls. 479.

hyggju að leika á Húgon og gefur hann stúlkunni hundrað kossa. Oliver kvæðisins hefur ekki aðeins í hyggju að leika á Húgon, heldur líka á kóngsdóttur. Þegar hann stígur upp í rúmið til hennar kyssir hann hana þrisvar sinnum (v. 715) og fullvissar hana um að hún hafi ekkert að óttast, því að hann ætli ekki að koma fram vilja sínum við hana ('de vus mes volentez cumplir, ço jo ne quier, par veir!' v. 719). Frá þessu er sagt í ljóðlínum 716–19 sem eru felldar niður í sögunni. Stúlkan biður sér miskunnar og segist aldrei munu verða glöð ef hann svívirði hana ('jamès ne serraí lee, se vus me huniset!' v. 721). Í sögunni er hún aftur á móti látin vera sér meðvitandi um blindu Húgons og hefnigirni, því að hún segir: 'lát mik njóta gæzku þinnar, en gjalda eigi úvizku föður míns.'¹¹² Oliver biður stúlkuna um að hjálpa sér og vitna honum í vil, geri hún það á hún að verða unnusta hans. 'Cele fud ben curteise, si l'en plevit sa fei' (v. 725).¹¹³ Frásagan af loforði hennar er mun lengri í sögunni: 'Mærin játtaði því, ok handsalaði honum trú sína ok kristinndóm at halda ok sanna hans mál með honum, ok lauk svá þeirri ræðu.'¹¹⁴

Eins og fram er komið lætur Oliver sögunnar sér nægja að kyssa stúlkuna hundrað sinnum og taka af henni loforð. En ekki er Oliver kvæðisins fyrr búinn að taka af henni loforðið en frá því er sagt að 'li quens ne li fist la nuit mes que .xxx. feiz' (v. 726).¹¹⁵ Þó var hann búinn að lofa stúlkunni að hann skyldi ekki 'fremja vilja sinn' með henni.

Horrent er þeirrar skoðunar að stúlkan gefist Oliver sjálfviljug og að 'leur union charnelle' sé 'justifée par un amour réciproque'.¹¹⁶ Ekki verður ráðið af kvæðinu að stúlkan beri hlýjan hug til Olivers á þessari stundu, enda er þar ekki öðrum tilfinningum lýst en hræðslu hennar.

Um þátt guðs í þessu 'gabbí' segir Horrent að hann 's'est . . . pudiquement abstenu d'intervenir', enda sé ekki minnst á guð í sambandi við 'gabb' þetta eins og gert er þegar Villifer og Bernardur eru búnir að fremja sín 'göbb'. Er þá talað um kraftaverk (vv. 751, 774).¹¹⁷ Þótt um eiginlegt kraftaverk sé ekki að ræða hlýtur guð samt að vera óbeint

¹¹² Unger, bls. 479.

¹¹³ *Le Voyage de Charlemagne*: Hún var mjög kurteis og lofaði því upp á sína trú.

¹¹⁴ Unger, bls. 479.

¹¹⁵ *Le Voyage de Charlemagne*: Ekki tók greifinn hana nema þrjátíu sinnum þá nótt.

¹¹⁶ Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 99.

¹¹⁷ Sjá Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 99–100. Einnig Martín de Riquer, *Les chansons de geste*, bls. 205.

viðriðinn þann verknað sem Oliver drýgir, vegna loforðsins sem guð gaf Karlamagnúsi.

Aebischer¹¹⁸ álfur að ljóðlína 726 hafi í upphafi ekki verið í kvæðinu og hafi henni verið aukið við 'par un scribe inintelligent' og tekur hann ekki ljóðlínuna upp í útgáfu sinni af kvæðinu.¹¹⁹ Bendir Aebischer á að yfir hana hafi verið strikað í eina handritinu sem til var af þessu kvæði. Einnig bendir hann á frásögn sögunnar máli sínu til stuðnings, en telur þó að kossunum þremur, sem Oliver kvæðisins gefur stúlkunni, hafi í sögunni verið breytt í hundrað til að þeir samræmdust 'gabbi' Olivers frammar í frásögunni, kap. 7. Seinni samskiptum Olivers og dóttur Húgons er lýst á nokkuð annan veg í sögunni en í kvæðinu eins og fram mun koma. Er því varlegt að treysta sögunni hvað þetta atriði varðar.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar brott 9 ljóðlínur.

Ljóðlínur 726–793, kap. 16.

Í dögum morguninn eftir kemur Húgon að máli við dóttur sína og stendur hún við loforð sín við Oliver. Verður Húgon reiður mjög og útnefnir hann Villifer til að fremja næsta gabb. Með guðs hjálp tekst Villifer að lyfta gullknettinum hinum þunga og varpa honum á hallarvegginn. Húgon verður sorgbitinn. Hann velur Bernard til að drýgja næsta afrek. Bernardur gengur til árinna og blessar hana og fyrir kraftaverk rennur hún úr farvegi sínum yfir akra og inn til Miklagarðs. Húgon flýr upp í hæsta turn og sér sitt óvænna. Býðst hann til að gerast handgenginn Karlamagnúsi og halda af honum ríki sitt. Karlamagnús leggst á bæn og enn gerist kraftaverk, áin rennur aftur í sinn fyrri farveg.

Í kvæðinu gengur Húgon hreint til verks og spyr dóttur sína: 'Dites mei, bele fille, ad le vus fait .c. feiz?' (v. 728).¹²⁰ Í sögunni er ræða hans óbein. Hann fer í kringum efnið og spyr 'ef Oliver hefði drýgt þat er hann sagði.' Greinilegt er að þýðandi reynir að slípa gróft orðalag

¹¹⁸ Sjá Aebischer, 'Le gab d'Oliver,' *Revue belge de philologie et d'histoire*, vol. XXXIV, 1956, bls. 659–679, *Le Voyage de Charlemagne*, bls. 90–91, *Rolandiana et Oliveriana*, bls. 317–329. Í málsgreininni er vitnað til bls. 327 í síðastnefnda ritinu.

¹¹⁹ Ég mun halda tölusetningu Aebischers á næstu ljóðlínunum, en hún er öðruvísi en tölusetning Koschwitz, vegna þess að Aebischer fellir niður ljóðlínu 726. Frá og með ljóðlínu 740 er tölusetning útgáfanna eins.

¹²⁰ *Le Voyage de Charlemagne: Segðu mér, dóttir góð, er hann búinn að taka þig hundrað sinnum?*

Húgons. 'En hon svaraði ok kvað hann drýgt hafa.'¹²¹ Er svarið í óbeinni ræðu og ekki eins hispurslaust og í kvæðinu: 'Já, herra konungur' (v. 729).

Í sögunni er felld brott ljóðlína 734, einnig lýsing á búningi Villifers, og má geta þess að sú lýsing kvæðisins er torskilin (vv. 745–46). Villifer sögunnar varpar gullknettinum á borgarvegg, ekki á hallarvegginn eins og hann gerir í kvæðinu. Vera má að þýðanda hafi fundist að 'gabb' þetta gengi fullnærri persónu Húgons og því láti hann það bitna á borgarveggnum. Af honum falla niður fjörutíu faðmar. Í kvæðinu fellir Villifer úr hallarveggnum fjörutíu tígulsteina (v. 750). Húgon harmar að 'gabb' þetta skuli hafa tekist (vv. 754–55), en þær harmatölur er ekki að finna í sögunni og ekki heldur hótun hans þess efnis að hann skuli láta hengja Frankismenn í sterka gálga takist þeim ekki að fremja afreksverk sín (vv. 760–61).

Á þessum stað lýkur handriti A af *Jórsalaferð* og vantar seinustu blöð frásagnarinnar. Byggir Unger útgáfutexta sinn á handritum *a*, *B* og *b* í þeim hluta sem eftir er. Handrit A endar þegar Húgon ætlar að fara að útnefna Túrpín til að taka að sér næsta 'gabb': 'Hugon konungur svarar.' Setning þessi samsvarar fyrri hluta v. 764: 'E dist Hugue li Forz.' Í sögunni er það erkibiskupinn Túrpín sem kemur af stað flóðinu, en eins og áður er komið fram skipta hann og Bernardur um hlutverk í sögunni.

Í þessum kafla sögunnar er óvenju mörgum setningum aukið við texta kvæðisins, en það á aðeins við um þann hluta sem við tekur þegar handrit A þrýtur. T.d. er Húgon orðmargur mjög þegar hann 'gefst upp' fyrir Karlamagnúsi og auk þess er mál hans allt í beinni ræðu: 'Karlamagnús konungur, segir hann, hver er ætlan þín við mik, er þér alhugát at drekkja mér í vatni þessu? Ek vil gjarna gerast maðr þinn ok halda ríki af þér ok vera skattgildr undir þik, ok gefa þér alt fé mitt ok svá gripi, er þú kemr þessum vanda af oss.'¹²² Í kvæðinu er sagt frá 'uppgjöf' Húgons í óbeinni ræðu og aðeins í tveimur ljóðlínnum (786–87). Einnig er skotið inn stuttri setningu milli vv. 777 og 78 og þrjúnað lítillaga framan við v. 781. Á hinn bóginn eru felldar brott ljóðlínur 770, 778, 782, 792.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar niður 17 ljóðlínur.

¹²¹ Unger, bls. 479.

¹²² Unger, bls. 481.

Ljóðlínur 794–826, kap. 17.

Vatnið sjatnar og Húgon fer niður úr turninum og gengur til Karlamagnúsar konungs og segist vita að guð elski hann. Kveðst hann vilja gerast maður hans. Karlamagnús stingur upp á því við hann að þeir geri veislu og haldi fagnað og beri kórónur sínar. Er svo gert og fara þeir í prósessíu. Kemur í ljós að Karlamagnús er hærri en Húgon, einu feti og þremur handargripum. Frankismenn komast að raun um að drottning Karlamagnúsar hafi haft rangt fyrir sér.

Í sögunni lætur Húgon sér ekki nægja að segja við Karlamagnús, 'ek veit at guð elskar þik' (sem er þýðing á v. 796), heldur bætir hann við, 'ok heilagr andi er með þér'. Ljóðlínur 798 og 806 eru felldar niður. Í þeirri fyrri býðst Húgon til að gefa Karlamagnúsi allt fé sitt, en í þeirri seinni segir Karlamagnús við Húgon að hann sé reiðubúinn að bera kórónu sína í vináttuskyni við hann. Er sagt í kvæðinu að Húgon hafi borið kórónu sína lítið eitt lægra en Karlamagnús (v. 810), en í sögunni kemur fram að hann ber hana miklu lægra. Þó er í báðum textunum sami stærðarmunur á konungunum: eitt fet og þrjú handargrip. Í frásögn kvæðisins og sögunnar gegnir kórónan mikilvægu hlutverki. Hún verður þess valdandi að Karlamagnús fer að gorta og lendir í rifrildi við konu sína. Í lok frásagnarinnar sýnir kórónan vald Karlamagnúsar og yfirburði hans. En hún er ekki aðeins tákn valdsins heldur líka héögómans sem fylgir valdinu. Er þeir broslegir konungarnir þegar þeir spranga um keikir með kórónur sínar. Karlamagnús notar gullkórónu sína ('la grant corone a or', v. 809) til að upphefja sig og sýna að hann er öðrum meiri. En í farangri Karlamagnúsar, sem hann hafði úr Jór-sölum, er þyrnikóróna og var hún notuð til að niðurlægja mann. Þá kórónu gefur hann kirkju heilags Dionisii þegar hann kemur aftur til Frakklands, en það var í þeirri kirkju sem hann bar sína kórónu í upphafi kvæðisins. Þetta eru tvær andstæðar kórónur.

Þegar Frakkar eru búnir að sannfærast um að Karlamagnús ber kórónu sína hærra en Húgon, segja þeir í hrifningarvímu og hugsa gott til glóðarinnar: 'Ja ne vendrum en terre nostre ne seit li los!' (v. 815).¹²³ Í

¹²³ *Le Voyage de Charlemagne*: Ekki snúum við aftur heim til lands vors án þess að fá lof.

sögunni belgja þeir sig meir út: 'ok aldri komum vér á þat land, at eigi hafim vér lof af allri þjóð.'¹²⁴

Felldar eru brott ljóðlínur 816–19 og einnig 821. Í síðastnefndri ljóðlínu kemur fram að konungarnir ganga í prósessíu um klausturgarðinn. Dóttir Húgons tekur þátt í þeirri prósessíu og rennir hýru auga til Oliver, vildi gjarnan tala við hann ('hu que veit Oliver volenters i parolet', v. 824). Í sögunni er þessu öfugt farið. 'En þar var hugr Oliver optast sem hon var.'¹²⁵ Afglöp eftirritara? Eða skildi ekki þýðandi ljóðlínuna? Líklegast er að hann vilji gera Oliver 'kurteisari' en hann er í kvæðinu, en einnig draga úr ástleitni stúlkunnar og gera hana 'siðsamari'. Hef ég til marks um það að numin er brott ljóðlína 825. Þar segir að dóttir Húgons horfi til Oliver's blíð á svipinn og að hún beri til hans hlýjan hug ('amisté li portet'). Síðan er sagt berum orðum að hana langi til að kyssa hann (v. 826). Í sögunni er það aðeins gefið í skyn: 'mærin vildi hann blíðliga þýðast.' En hún þorði það ekki fyrir föður sínum.

Í þessum kafla sögunnar eru 8 ljóðlínur felldar brott.

Ljóðlínur 827–861, kap. 18.

Að lokinni prósessíu er gengið til kirkju og síðan til veisluborðs og svo er farið að hugsa til heimferðar. Húgon býður Karlamagnúsi að taka það af fé sínu sem Frakkar geti með sér borið. Karlamagnús hafnar boðinu. Dóttir Húgons hleypur til Oliver's og vill fara með honum. Oliver kveðst ætla að skilja ást sína eftir hjá henni.

Karlamagnús kvæðisins neitar að taka við gjöfum Húgons og hefur mönnum sýnst það vera 'magnifique refus'¹²⁶ eða 'le mépris des richesses'.¹²⁷ Mér er nær að halda að um hvorugt sé að ræða. Karlamagnús fékk að heyra hjá konu sinni að Húgon væri auðugri honum að fé (v. 27) og nú vill hann sýna yfirburði sína gagnvart honum. Á fingerðan hátt niðurlægir Karlamagnús Húgon með því að hafna gjöfum hans. Í sögunni er frásögn þessi á annan veg. 'Hugon konungr gaf honum

¹²⁴ Unger, bls. 481.

¹²⁵ Unger, bls. 481.

¹²⁶ Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 109.

¹²⁷ Coulet, *Études sur l'ancien poème français*, bls. 380.

marga góða gripi, ok hvárr þeirra öðrum.' Í sögunni skiljast þeir jafnir hvað þetta atriði varðar.

Í sögunni eru felldar brott ljóðlínur 845–47, einnig v. 849 og fyrri helmingur v. 850. Kemur þar fram meðal annars að múlasnar og burðardýr bíði Frankismanna við hallartröppurnar ('as peruns') og sé haldið í þau. Virðist sem orðið 'stigreip' sé látið koma í stað 'peruns' (v. 850) og setningunni breytt í samræmi við það. Er hér um að ræða afglöp eftirritara eða misskilning þýðandans? Um það er erfitt að segja, en hitt er víst að orðið 'perun' kemur fyrir frammar í kvæðinu og er þá réttilega þýtt sem steinstólpi (en það er önnur merking orðsins og er um að ræða steinstólpann sem njósnarmaður faldi sig í). Ef til vill hefur orðinu verið breytt í 'stigreip' og Húgon látinn halda í þau til að skýrt komi fram að hann sé orðinn undirmaður Karlamagnúsar.

Þegar dóttir Húgons hleypur til Olivers, játar honum ást sína og segist vilja fara með honum (vv. 854–55), svarar hann:

Bele, . . . m' amur vus abandon:

Jo m'en irrai en France od mun seigneur Carlun! (vv. 856–57).¹²⁸

Mörgum fræðimanninum hefur þótt kveðjur þessar kaldar og Oliver lítt til sóma.¹²⁹ Í sögunni er ekki að finna neina setningu er samsvari þessum ljóðlínunum. Í handriti *a* skýtur upp kollinum frásagnarmaður sem segir: 'En bók skilr eigi hvárt hon færi með honum at því sinni.' Í handriti *B* svarar Oliver stúlkunni og lofar að halda allt það 'sem vit höfum mælt okkar í milli'.¹³⁰ Þar sem handritunum ber ekki saman er erfitt að vita hvað stóð í þýðingunni upphaflega. Í kvæðinu minnir framkoma Olivers við kóngsdóttur á hegðun Karlamagnúsar við Húgon þegar hann neitar að taka við gjöfum hans.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar brott 6 ljóðlínur.

Ljóðlínur 862–870, kap. 19.

Karlamagnús kemur til Parísar og fer til Saint-Denis kirkju og gefur henni þyrnikórónuna og naglann sem Kristur var krossfest-

¹²⁸ *Le Voyage de Charlemagne*:

Fagra mæ'r . . . ég skil eftir ást mína hjá þér:

Ég verð að fara með herra mínum Karli til Frakklands.

¹²⁹ Sjá Aebischer, *Rolandiana et Oliveriana*, bls. 326. Einnig Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 110.

¹³⁰ Unger, bls. 482.

ur með. Hinum helgidómunum dreifir hann um ríki sitt. Drottning fellur til fóta Karlamagnúsi.

Í sögunni er sagt frá því að þegar Karlamagnús kom til Parísar, 'þá var þar mikill fagnaðr landsfólki öllu af hans tilkvámu.'¹³¹ Ekki er minnst á atriði þetta í kvæðinu. Hins vegar er þar sagt að Karlamagnús hafi gert bæn sína í Saint-Denis kirkju (v. 863), þe. kirkju heilags Dionisii, en ekki er þeirrar bænagerðar getið í sögunni, né er heldur getið altarisins sem Karlamagnús leggur þyrnikórónuna á og naglann (v. 866). Í sögunni er aðeins sagt að hann 'ofraði þar kórónu dróttins várs ok nagla þeim er dróttinn várr var krossfestr með, ok marga aðra helga dóma.'¹³²

Í kvæðinu varpar drottning sér við fætur hans (v. 868), en í sögunni lætur hún sér nægja að biðja sér miskunnar 'fyrir mismæli sitt'. Karlamagnús fyrirgefur henni bræði hennar ('sun mautalent', v. 869), sakir ástar hans á gröfinni helgu sem hann hafði veitt lotningu ('pur l'amur del sepulcre que il ad aüret', v. 870). Í sögunni fyrirgefur Karlamagnús drottningu sinni 'fyrir lof hins helga kross ok heilagra staða, er hann hafði vitjat.'¹³³ Sem fyrr gætir hjá honum ósamræmis. Raunar fyrirgefur hann konu sinni vegna þess að hann er ánægður yfir að hafa sigrað Húgon og borið kórónu sína hærra en hann.¹³⁴ Karlamagnús er samur við sig. Frásögnin endar á þeim stað þar sem hún byrjaði. Hringurinn lokast.

Í þessum kafla sögunnar eru felldar brott 2 ljóðlínur.

Ljóst má vera orðið að hinn norræni þýðandi *Le Voyage de Charlemagne en Orient* fylgir ekki frumtextanum út í æsar. Þýðir ekki af vélrænni nákvæmni. Engu að síður setur hann þýðingunni vissar skorður og verður ekki sagt um hana að hún sé fálmkennd eða tilviljunum háð.

Nokkrar þeirra breytinga sem gerðar eru á frásögn kvæðisins í þýðingunni má að líkindum rekja til seinni tíma eftirritara, en samt sem áður er ekki ástæða til að ætla annað en íslensku handritin (einkum A-gerðin) gefi af henni góða mynd. Kemst frásögn kvæðisins allnákvæm-

¹³¹ Unger, bls. 482.

¹³² Unger, bls. 482.

¹³³ Unger, bls. 483.

¹³⁴ Sjá Horrent, *Le pèlerinage de Charlemagne*, bls. 113.

lega til skila.¹³⁵ Í sögunni koma fyrir sömu persónur og í franska kvæðinu. Greint er þar frá sömu atburðum og eru þeir settir upp í sömu röð og með sama hætti. En margar ljóðlínur eru felldar niður. eru það rúmlega 190 ljóðlínur¹³⁶ sem er mjög há hlutfallstala, því að kvæðið hefur ekki að geyma nema 870 ljóðlínur. Þó eru aldrei felldir úr í einu stórir hlutar kvæðisins, aðeins stakar ljóðlínur, mest tvær til fjórar saman.

Þýðandi leggur sig fram um að færa þýðingu sína í 'sögubúning'. Hann fellir brott úr kvæðinu ljóðrænar endurtekningar og nokkrar 'formúlur' (t.d. inngangsorðin að 'göbbum' Frankismanna, en þó setur hann þar í staðinn eigin 'formúlu'). Hann notar oft óbeina ræðu í stað beinnar (þó skal tekið fram að samræður eru stór hluti frásögunnar, t.d. byggjast 'göbb' Frankismanna á orðræðulist).

Ljóðlínur þær sem felldar eru brott í þýðingunni hafa einkum að geyma lýsingar (á útliti persóna, munum, húsnum, húsbúnaði), skýringar (t.d. á tilfinningum eða viðbrögðum persónanna), manna og staðanöfn. Einnig er samræðum manna þjappað saman. Augljóst er að þýðandi vill leggja áherslu á atburðarásina og hraða frásögn og skerpir hann því línur hennar, gerir hana einfaldari.

Ekki eru þó allir hlutar kvæðisins þýddir á sama hátt. Er sumum þeirra meira þjappað saman en öðrum. Á það einkum við um frásögnina af dvöl Karlamagnúsar í Jórsölum og um komu hans til Miklagarðs. Samsvara þessir hlutar 2. og 4. kafla sögunnar. Á hinn bóginn er nákvæmast þýddur sá hluti sem fjallar um 'göbb' Frankismanna. Er þar um að ræða kafla 6–12.

Þar sem 2. kafli sögunnar er mjög dreginn saman fær frásagan af dvöl Karlamagnúsar í Jórsölum á sig dálítið annan blæ en hún hefur í kvæðinu. Er dvöl hans ekki vafin neinum ljóma. Fram kemur að Karlamagnús er yfirgangsseggur sem óhlýðnast reglum þeim, er geistlega valdið hefur sett, og talar auk þess til patriárka af tindi hrokans. Patriarkinn er hálfsmeykur við hann og virðist sem hræðslugæði ráði gerðum hans. En allt fer þó vel að lokum því að þeir finna 'pólíttískt' jafnvægi. Frá helgidómunum er sagt á hlutlausan hátt og eru þeir ein-

¹³⁵ Eftir norrænu þýðingunni að dæma verður ekki annað séð en franskri kvæðistextinn, sem þýtt var eftir hafi verið mjög svipaður þeim eina texta er varðveist hefur af *Le Voyage de Charlemagne en Orient*.

¹³⁶ Ég hef aðeins talið heilar ljóðlínur, eins og fyrr segir. Hálfar ljóðlínur eru ekki taldar með.

faldlega taldir upp. Verður það til þess að lesandinn/áheyrandinn stendur í vissri fjarlægð frá þeim, og þeir eru ekki skýrir eða eftirminnilegir. Þessu er öðruvísi farið í kvæðinu þar sem annar frásagnarháttur er notaður. Breytingar þær sem verða á þessum hluta frásagnarinnar í þýðingunni eru vafalaust gerðar með ráðnum hug. Þýðandi vill ná fram ákveðnum áhrifum og leggur því áherslu á vissa eiginleika í fari persónanna (sbr. bls 210–220).

Frásögninni af komu Karlamagnúsar til Miklagarðs er einnig mjög þjappað saman í sögunni, bæði lýsingunni á arðri Húgons og höll hans hinni glæsilegu. Fram kemur að konungarnir eru drjúgir með sig, einkum Karlamagnús, en þó er hann líka óöruggur. Vegna frásagnarhraðans, hinna snöggu mynda sem dregnar eru upp af höllinni, er lesandi/áheyrandi eins og gripinn inn í hringiðu, sem óneitanlega minnir á snúning hallarinnar. Er því líklegt að í þessum hluta frásagnarinnar séu ýmsar ljóðlínur felldar brott í þeim tilgangi að láta frásagnarhátt og efni falla saman (sbr. bls. 220–224).

Á stöku stað kemur fyrir að þýðandi felli brott ljóðlínu og setji í staðinn setningu sem hann smíðar sjálfur. Slík setning fellur þó sjaldan langt frá upprunalegri merkingu. Má nefna sem dæmi inngangsorðin að 'göbbum' Frankismanna. En fleiri dæmi eru til (sbr. bls. 209, 213, 226, 232, 233, 235, 239, 241). Einnig kemur fyrir að þýðandi auki við textann stuttum skýringum, en flestar þjóna þeim tilgangi að gera frásögnina fyllri eða eru gerðar til áherslu (sbr. bls. 209, 213–14, 215, 225, 226, 234, 239, 241). Þessi atriði, sem hér hafa verið talin upp, skipta ekki máli fyrir framgang sögunnar og má því fullyrða að þýðandi bætir engu efni við hana frá eigin brjósti.

Hvergi verður þess glögglega vart að þýðandi misskilji franska textann eða felli niður ljóðlínur vegna þess að hann skilji þær ekki. Engu að síður má finna í sögunni nokkur orð og orðasambönd þar sem ekki er gætt samsvörunar við frumtextann. Í flestum tilvikum virðist þó vera um að ræða meðvitaðar breytingar sem þýðandinn gerir (sbr. bls. 230, 235, 238–39, 241, 243, 244).

Af framansögðu má sjá að það er ekki klaufaskapur eða vankunnátta sem ræður þegar þýðandi fellir brott ljóðlínur úr kvæðinu. Að baki liggur meðvituð stefna. Hann er vanda sínum vaxinn, gagnstætt því sem Aebischer heldur fram (sbr. bls. 206).

Þó að margar ljóðlínur séu felldar niður tekst þýðandanum samt furðanlega vel að halda tvíráði því sem einkennir frásögn kvæðisins.

Gefur það vísbendingu um að þýðingin sé unnin af kunnáttumanni sem var vel að sér í franskrí tungu. Hann vandar norræna textann eins og meðal annars kemur fram í þýðingu hans á 'göbbum' Frankismaþna (sbr. bls. 227–29).

Par sem nokkuð eru dregnar saman lýsingar á persónum og samræður þeirra á milli, verða ákveðnir þættir í fari þeirra meira ráðandi en þeir eru í kvæðinu.

Oliver er sú persóna sögunnar sem mest fjarlægist fyrirmynd sína í kvæðinu. Virðist sem þýðanda hafi fundist að hann væri helst til grófur í samskiptum sínum við dóttur Húgons. Oliver sögunnar er gamansamari og ástleitnari en fyrirmyndin (sbr. bls. 238–40, 243).

Í sögunni er ekki reynt að upphefja Karlamagnús. Þýðandi er trúr hlutleysisafstöðu sinni og reynir ekki að hafa áhrif á lesanda eða áheyranda með 'ágengum' lýsingum eins og gert er í kvæðinu (sbr. bls. 211–12, 234). Þetta hefur í för með sér að skapbrestir og breyskleiki Karlamagnúsar koma berlega í ljós, þar sem fátt vegur á móti. Þó skal tekið fram að þessir neikvæðu þættir í fari hans eru einnig til staðar í kvæðinu. Það sem einkennir Karlamagnús sögunnar er skapbræði, hé-gómagirnd, metnaður og yfirgangssemi. Verður það ályktað af framkomu hans við konu sína, patriarkann og Húgon konung. Einnig gætir oft ósamræmis milli ætlunar hans og athafna svo að jaðrar við hræsni (sbr. bls. 209–10, 213–14, 222, 245). Og ekki er hann eins auðmjúkur frammi fyrir drottni og Karlamagnús kvæðisins (sbr. bls. 237, 238, 245). Sterkasti þátturinn í fari hans er sjálfsánægjan og leiðir grobbið hann að lokum út á hálan ís.

Húgon sögunnar er tortryggjari í garð Karlamagnúsar en hann er í kvæðinu. Og í lokin er hann honum undirgefnari. Dóttir hans sakar hann um óvisku (sbr. bls. 226, 239, 243–44).

Patriarkinn og Gyðingurinn eru í sögunni einfaldar persónur eins og þeir eru í kvæðinu. Þó er lögð meiri áhersla á ótta þeirra og barnaskap. Hlutverk patriarkans verður minna í sögunni fyrir þá sök að samræðum hans og Karlamagnúsar er mjög þjappað saman (sbr. bls. 214–17).

Drottning Karlamagnúsar hefur á sér meiri virðingarblæ í sögunni en hún hefur í kvæðinu. Ekki örvæntir hún þegar Karlamagnús rýkur til Jórsala og ekki fellur hún til fóta honum þegar hann kemur til baka (sbr. bls. 213, 245).

Dóttir Húgons er ekki gerð eins saklaus í sögunni og hún er í kvæð-

inu. Sést það glögglega á samræðum hennar og Olivers. Þó er dregið úr tilfinningum hennar og ástleitni (sbr. bls. 238–39, 243).

Breytingar þessar sem gerðar eru á persónum kvæðisins í sögunni eru þó aðeins áherslubreytingar. Kjarni persónanna varðveitist óbreyttur.

Er þá komið að spurningunni: Hver er skilningur þýðandans á því verki sem hann þýðir? Hvaða merkingu vill hann gefa því á norrænni tungu?

Ekki er vitað um ritunartíma kvæðisins, eða réttara sagt, ekki eru fræðimenn sammála um hann. Mun kvæðið hafa verið komið til ára sinna þegar því var snúið á norrænu. Þau frönsku bókmenntaverk sem þýdd voru í Noregi á dögum Hákonar Hákonarsonar voru flest frá 12. öld og þess vegna ekki lengur 'nýjasta tíska'. Gjarnan er sagt um bókmenntaverk að þau séu háð stað og stund, en þegar nokkur tími sé liðinn frá ritun þeirra, öðlist þau almennari merkingu í hugum manna en þeim upprunalega var ætlað. Mér virðist að túlkun þýðanda á kvæðinu, eins og hún liggur fyrir í Jórsalaferð, sé reist á nokkuð almennum forsendum. Hins vegar er ég ekki viss um að hún fjarlægist mjög upphaflega merkingu þess.

Sá hluti kvæðisins sem nákvæmast er þýddur í sögunni er frásögnin af 'gabbi' Frankismanna í Miklagarði. Þýðandi leggur sig fram um að gera hana sem hnyttilegasta. Má af þessu ráða að hann álfti að þetta sé mikilvægasti hluti frásagnarinnar.

En er kvæðið allt í hans augum tóm tómt glens og gaman? Hvað skal segja um dvöl Karlamagnúsar í Jórsölum? Og um helgidómana?

Eins og áður er komið fram er frásögnin um þá hlutlaus. Hlutleysi þetta, einnig lýsingin á því hvernig Gyðingar eignast seinasta helgidóminn sem talinn er upp (skó Maríu), svo og setningin sem rekur endahnútinn á upptalninguna ('eigi féngu þeir fleira', sjá bls. 218) eru atriði sem benda til þess að þýðandi taki ekki frásögu þessa alvarlega. Hið sama má segja um samskipti Karlamagnúsar og patriárka. Þeim er lýst sem togstreitu og jafnvægislist. Mun sagan eiga að vera grín frá upphafi til enda. En er um að ræða grín grínsins vegna? Eða felst í því nokkur alvara? Mér er nær að halda að svo sé.

Í sögunni er teft fram tveimur valdamiklum konungum og eru báðir ríkir vel. Annar leitar hins til að fara við hann í mannjöfnuð. Má því ætla að konungarnir séu nokkurskonar hliðstæður. Þrátt fyrir valdið, þrátt fyrir gull sitt og silfur vill Karlamagnús fá meira, og er haldinn

öryggisleysi og óþoli, því að hann grunar að annar kunni að vera honum 'fremri'. Svipaðar tilfinningar bærast í brjósti Húgons. Hann á glæsilega höll og mikið ríki, en finnst þó öruggara að láta njósna um gesti sína, þó að þeir komi til hans með friðsamlegu yfirbragði. Hann veit ekki að Karlamagnús er kominn til að 'njósna' um hann. Eru aðstæður þessar broslegar eins og mennirnir.

Og þeir eru breyskir.

Karlamagnús leggur upp í för sína vegna rifrildis við drottninguna og kemur skýrt fram í norrænu sögunni að för hans til Jórsala er aðeins opinber átylla. Hegðun hans í Jórsölum, þegar hann sest í stól Krists og þegar hann tilkynnir patriarkanum að hann sé kominn til að sækja helga dóma, bendir tæpast til auðmýktar pílagrímsins, en minnir frekar á hroka valdsins. Lögð er á það þung áhersla í sögunni að 'gabb' það sem Karlamagnús og jafningjar láta sér um munn fara í Miklagarði sé heimskulegt athæfi og siðferðilega rangt. Á sama hátt er fordæmd framkoma Húgons gagnvart Karlamagnúsi, einnig hefnigirni hans og að hann skuli láta hana bitna á dótturinni. Hefnigirninn verður honum að falli. Þá tilfinningu þekkir Karlamagnús mætavel, en hann fyrirgefur konu sinni, því að það er sælt að sigra (þó að hann þykist fyrirgefa henni af öðrum ástæðum). Í raun skiptir það ekki höfuðmáli hvor þessara konunga fer með sigur af hólmi og ber kórónu sína hærra, því að báðir eru þeir skopmyndir. Speglast hvor í öðrum.

Í líki þessara tveggja konunga er gert grín að yfirvaldinu. Því yfirvaldi sem alltaf er til og allir þekkja. Geistlega valdið í líki patriarkans fer heldur ekki varhluta af gríninu. Og til er æðra vald, guð. Hvorki í kvæðinu né í sögunni gegnir hann hefðbundnu hlutverki guðs. Hann er þó ekki neinn prívatguð Karlamagnúsar.¹³⁷ En hver kannast ekki við þann guð sem virðist standa við hlið valdsins?

Jórsalaferð er líklega skrifuð til að vera mönnum einskonar 'hreinsun'. Hún veitir þeim tækifæri til að hlæja eina kvöldstund að því sem þeim annars er ætlað að lúta og bera virðingu fyrir. Þrátt fyrir þær breytingar sem verða á þýðingunni virðist mér sem eitthvað svipað hafi vakað fyrir skáldinu sem orti *Le Voyage de Charlemagne en Orient*. Þýðandinn gerir ekki annað en skerpa línur frásagnarinnar. Túlkun hans fellur ekki langt frá ætlun skáldsins.

¹³⁷ Sjá Favati, *Il 'Voyage de Charlemagne'*, bls. 50.